Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

20 Documents

Avaluació del desenvolupament del projecte Filosofia 3/18

Consell Superior d'AVALUACIÓ del Sistema Educatiu

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

ice UB

20 Documents

Avaluació del desenvolupament del projecte Filosofia 3/18

d'A
Consell Superior d'AVALUACIÓ del Sistema Educatiu

Avaluació del desenvolupament del projecte Filosofia 3/18

Grup de treball:
Francesc Martínez-Olmo (Institut de Ciències de l'Educació - Universitat de Barcelona)
Paquita Grané (Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu de Catalunya)
Irene de Puig (GrupIREF, Innovació i Recerca per a l'Ensenyament de la Filosofia)
Eduard Casserras (Catedràtic d'Ensenyaments Secundaris. Filosofia)

© Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu
Departament d'Ensenyament
Generalitat de Catalunya

Barcelona, maig de 2012

ÍNDEX

Presentació.....5

1. Introducció.....6
1.1. Breu presentació del projecte Filosofia 3/18.....6
1.2. Objectiu de l'estudi 7

2. Mètode de treball.....9
2.1. Fonts d'informació. 9
2.2. Tècniques d'obtenció d'informació 10

3. Resultats 11
3.1.Opinió dels experts.....11
3.2. Opinió dels docents i dels equips directius.....20
3.2.1. Dades descriptives de la mostra.....20
a) Motius per aplicar el projecte i compliment d'expectatives.....21
b) Efectes de l'aplicació del projecte en l'alumnat.....22
Millores respecte a la manera de pensar
Millores respecte a la comprensió i l'expressió oral
Millores respecte a l'autonomia intel·lectual
Millores respecte a la consciència democràtica
Millores respecte a la responsabilitat
Millores respecte a les destreses de convivència
c) Contribucions generals a l'educació.....25
d) Avaluació proposada pel projecte Filosofia 3/18.....26
e) Formació i efectes del projecte en el professorat.....26
Formació rebuda pel professorat
Efectes de l'aplicació del projecte en el professorat
f) Condicions que afecten l'aplicació del projecte.....28
3.3. Opinió dels centres educatius de referència.....29

4. Conclusions 39
4.1. Potencial educatiu del projecte Filosofia 3/18.....39
4.2. Potencial innovador del projecte.....40
4.3. Aplicabilitat a la realitat educativa catalana.....41
4.4. Característiques del material curricular del projecte.....41
4.5. Desenvolupament docent del professorat.....42
4.6. Circumstàncies que limiten els efectes del projecte.....43

5. Recomanacions per a la millora del projecte.....44
5.1. Sobre el disseny i el contingut del projecte.....44
5.2. Sobre la formació docent.....45
5.3. Respecte a les institucions educatives.....46

6. Bibliografia.....47

Annexos. 48
Annex 1. Guió d'entrevista per als experts.....48
Annex 2. Qüestionari per als docents.....50
Annex 3. Qüestionari per als equips directius.....58
Annex 4. Carta d'invitació a participar. 62
Annex 5. Guió d'entrevista per als centres educatius referents.....63

PRESENTACIÓ

El Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu va rebre l'encàrrec de la Conselleria d'Ensenyament d'avaluar el desenvolupament del projecte Filosofia 3/18, que fa més de vint-i-cinc anys que es va aplicant a diversos centres de Catalunya, en diferents etapes educatives.

Em plau presentar ara el resultat d'aquesta avaluació. En aquest document hi trobareu informació sobre què és el projecte Filosofia 3/18, que va néixer i ha crescut gràcies a la implicació i entusiasme de moltes persones, sota el paraigua del GrupIREF. I també hi trobareu informació sobre l'avaluació del desenvolupament del projecte, duta a terme a partir d'un treball de camp rigorós.

L'avaluació del desenvolupament del projecte Filosofia 3/18 és un exemple de les capacitats transformadores que tenen aquestes iniciatives: molts dels centres que s'hi han implicat expliquen com l'aplicació del projecte ha transformat el comportament de l'alumnat, més enllà de l'aula de filosofia. El projecte estimula les capacitats de raonar, d'argumentar, de respectar l'opinió dels altres i d'afrontar situacions diverses en els nostres estudiants, i ben segur que pot contribuir a preparar persones capaces de conviure en societat raonant i pensant per si mateixes des d'una perspectiva democràtica. El projecte Filosofia 3/18, doncs, mostra la seva pertinença per ser implantat des de les classes de filosofia i des de l'assignatura d'educació per la ciutadania i drets humans.

La capacitat transformadora del projecte va més enllà de la incidència que té en l'alumnat, ja que hi ha docents dels que han estat entrevistats per a l'avaluació que manifesten, amb satisfacció, que la participació en el projecte els ha influït positivament com a persones, els ha fet modificar la relació amb l'alumnat de l'aula, però també les seves pràctiques educatives. Són els docents, però, els que posen en evidència els topalls que tenen aquests projectes si no compten amb prou suport de l'administració educativa. Els docents i els equips directius entrevistats afirmen que la mobilitat de les plantilles és un inconvenient greu per aplicar el projecte en condicions, que és imprescindible la formació dels docents per fer un bon ús del material i de les estratègies que proporciona el projecte Filosofia 3/18. Alguns aposten per incorporar el projecte en els plans de formació inicial de mestres i professorat. A la vista del que es pot llegir en aquest volum, potser s'hauria de treballar en aquest sentit i en trobar noves estratègies per fer evident la vinculació del projecte Filosofia 3/18 amb el currículum de l'educació primària i de l'educació secundària obligatòria.

Joan Mateo

President del Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Breu presentació del projecte Filosofia 3/18

FILOSOFIA 3/18 és una proposta educativa per a l'educació infantil, primària i secundària que pretén desenvolupar les habilitats de pensament dels estudiants, ajudar-los a comprendre les matèries d'estudi, a ser més conscients de la riquesa del bagatge intel·lectual heretat i a preparar-se per participar en un món democràtic (GrupIREF, 2006).

FILOSOFIA 3/18 ha adaptat al català quatre programes del projecte conegut internacionalment amb el nom de *Philosophy for Children.* Els altres han estat creats pel GrupIREF,[1] de manera que avui podem parlar d'un currículum ampli i sistemàtic que té com a objectiu reforçar les habilitats de pensament i les actituds tant morals com intel·lectuals, partint de la filosofia com a disciplina fonamental. Es tracta d'un projecte que concreta el desig general d'ensenyar a pensar i s'enquadra dins de la tradició anglosaxona del pensament crític.

La filosofia, la disciplina humanística més adequada, n'és el mitjà i la finalitat, perquè a través del seu contingut i del seu mètode permet a l'estudiant reflexionar sobre aquells temes que, latents en totes les matèries, no són tractats de manera específica a l'escola.

La tradició filosòfica ha treballat sempre un cos específic de conceptes que han estat considerats importants per a la vida humana o rellevants per al coneixement humà. Exemples d'aquests conceptes poden ser: justícia, veritat, bondat, bellesa, món, identitat personal, temps, amistat, llibertat i comunitat. (Lipman, 1995).

Una idea que regula aquest projecte és que la raonabilitat és potser la característica més important de la persona educada. Les democràcies necessiten potenciar aquesta actitud perquè funcionen amb dificultats quan els ciutadans es decanten cap a la irracionalitat.

Alhora, alguns educadors apel·len a aquesta actitud perquè condueix al desenvolupament de l'autonomia de l'ésser racional. D'acord amb aquests educadors, la gent educada no és simplement la que ha estat instruïda, sinó la que pensa bé. La finalitat no és convertir els infants en petits o grans filòsofs, sinó convertir-los en individus que tinguin elements per prendre decisions, que prevegin les conseqüències de les seves accions, i procurar que siguin més reflexius, considerats i raonables; és a dir, es tracta de millorar l'acció.

El rerefons conceptual del projecte FILOSOFIA 3/18 és la mateixa història de la filosofia, és a dir, les qüestions i els temes que han format part i que encara avui formen part de la reflexió filosòfica: què és la justícia, com es prepara un bon argument, com se sap que una afirmació és certa, què significa ser bell, com he d'actuar, etc.

Una de les finalitats del projecte és ajudar l'alumne/a a estar més atent al discurs, a ser més reflexiu i més raonable, tot proporcionant-li les eines perquè pugui millorar la capacitat de judici. Ensenyar a pensar serveix perquè els joves siguin autònoms, perquè

1 El GrupIREF és una associació sense ànim de lucre que promou el projecte Filosofia 3/18. El GrupIREF s'ha ocupat de la traducció i adaptació del currículum i de la creació de nous programes, així com de la divulgació del projecte i de la formació dels ensenyants per aplicar-lo. En aquests moments formen part del GrupIREF un ampli col·lectiu d'ensenyants format per professorat d'educació infantil, primària, secundària i d'universitat.

pensin per ells mateixos, perquè explorin alternatives diferents dels seus punts de vista, i perquè descobreixin els propis prejudicis i trobin raons per a les seves creences.

A Catalunya hi ha experiències educatives en el marc d'aquest projecte des de l'any 1987. S'han dut a terme diversos estudis avaluatius a partir de l'opinió dels docents i dels estudiants (De Puig, 2011), els quals han aportat evidències per millorar l'aplicació del projecte. S'ha considerat, però, que calia un estudi ampli i institucional que recollís l'opinió tant d'experts en el tema com dels docents, i també la visió dels equips directius dels centres on s'aplica el projecte. Per aquest motiu, l'any 2011 s'ha iniciat aquest estudi avaluatiu a fi de cobrir aquesta necessitat i permetre oferir recomanacions de millora a diversos nivells.

1.2. Objectiu de l'estudi

L'objectiu d'aquest estudi és l'avaluació del desenvolupament del projecte Filosofia 3/18 a diferents centres educatius de Catalunya.

Per tal d'obtenir informació rellevant sobre l'aplicació del projecte s'han tingut en compte els temes centrals que es detallen a continuació.

- **Potencial educatiu del projecte Filosofia 3/18**. Com a projecte que incideix a les aules i ajuda l'infant o jove a ser autònom, a ser capaç de justificar les seves opinions o creences, a ser més reflexiu, més prudent i més receptiu a les idees dels altres.

- **Potencial innovador del projecte**. La filosofia no havia arribat a les aules d'educació primària o infantil. Ha calgut esperar quasi al segle XXI per introduir una matèria que fa de l'alumnat el protagonista del seu propi aprenentatge.

- **Aplicabilitat a la realitat educativa catalana**. L'adaptació dels materials internacionals i l'aportació del GrupIREF, especialment en l'ampliació del currículum i en la proposta estètica complementària, s'ha fet per tal que el projecte sigui perfectament aplicable.

- **Característiques del material curricular del projecte**. El material bàsic té un suport en les arts (relat, pintura, música, cinema) que disposen d'uns manuals o dossiers documentats i adequats als nivells educatius i a les temàtiques a tractar.

- **Motius per aplicar el projecte i compliment d'expectatives**. Poden haver-hi diversos motius: la manca de reflexió dels infants i dels joves, la manca d'atenció i de responsabilitat, la convivència, la prevenció de la violència, l'adquisició d'una millor raonabilitat, el fet de fer més dialogants als joves, que sàpiguen argumentar, etc.

- **Efectes de l'aplicació del projecte en l'alumnat**. S'espera que l'aplicació del projecte a les aules tingui conseqüències observables tant pel que fa a la transferència en altres matèries com a la vida personal (pati, família, etc.) de l'alumnat.

- **Formació i efectes del projecte en el professorat**. Es tracta de veure també en què ha canviat la pràctica docent com a conseqüència de l'aplicació del projecte: els infants i joves parlen menys, escolten més, fan més preguntes que afirmacions, etc. Els esforços

del GrupIREF en aquest sentit són diversos: cursos de formació inicial, d'aprofundiment, monogràfics, seminaris, assessoraments, conferències i un butlletí periòdic.

• **Contribucions generals a l'educació**. D'ençà que es va començar aquest projecte a Catalunya, aviat farà 25 anys, les lleis educatives i les propostes pedagògiques han anat a favor del projecte: habilitats socials, mediacions, prevenció de la violència, intel·ligència emocional, competències, afavorir les estratègies bàsiques (escoltar, parlar, llegir i escriure, la literatura com a forma de coneixement, etc.).

• **Avaluació proposada pel mateix projecte**. En el projecte Filosofia 3/18 es proposen distintes formes avaluatives. La més nova és la que s'anomena *figuroanalògica,* que es basa en el pensament analògic i que és creativa i altament lúdica.

• **Condicions que afecten l'aplicació del projecte**. De vegades els espais, de vegades el temps i de vegades les condicions escolars: canvis sovintejats de les plantilles, manca de formació, nivell d'informació d'algunes instàncies educatives, com ara la Inspecció, els serveis educatius, etc.. El suport polític per fer una difusió efectiva del projecte i donar les possibilitats d'una formació sòlida, també són factors clau en l'aplicació del projecte.

2. MÈTODE DE TREBALL

El mètode principal d'aquest estudi ha estat la recerca avaluativa per enquesta, *ex post facto*, s'han combinat estratègies quantitatives i qualitatives (qüestionaris i entrevistes) i s'han triangulat les fonts i les estratègies d'obtenció d'informació, tal com es detalla en els subapartats següents. L'avaluació s'ha centrat en diversos aspectes del disseny, del procés d'aplicació i dels resultats del projecte Filosofia 3/18.

2.1. Fonts d'informació

Un cop revisats els estudis existents que tracten l'avaluació en el marc del projecte Filosofia 3/18 (De Puig, 2011; Lipman, 1995; Terricabras, 1995), s'ha considerat oportú aprofundir en els coneixements i les opinions que poden aportar els agents següents:

Experts. En l'àmbit de la filosofia i la pedagogia, a Catalunya trobem professionals i acadèmics que han treballat, des de diverses perspectives, alguns dels temes centrals d'aquest estudi. La seva visió, alhora propera a la filosofia i amb una certa distància de l'aplicació del projecte, es valora com una aportació que permetrà reflexionar més profundament sobre les dades obtingudes en l'estudi.[2]

Docents. L'opinió dels principals agents impulsors i aplicadors del projecte és clau per conèixer l'estat en què es troba l'evolució del projecte a Catalunya. Actualment es té constància de quasi 700 mestres i professors que estan implicats en el projecte; cadascun d'ells té una vivència sobre el projecte que convé conèixer en detall.

Equips directius. El projecte Filosofia 3/18 està pensat de tal manera que alguns dels seus efectes s'han de reflectir més enllà dels alumnes i de les aules. Per altra banda, és sabut que l'èxit en l'aplicació del projecte Filosofia 3/18 està condicionat pel suport dels equips directius. Per aquests motius, també és primordial tenir present l'opinió de les persones que tenen una visió institucional i organitzativa del centre educatiu.

Centres educatius de referència. L'aplicació del projecte no és un procés automatitzat, calen esforços diversos que sovint no s'acaben d'encaixar fins que passa un temps prudencial. Per això, s'ha considerat pertinent obtenir informació d'aquells centres educatius que són un referent en l'aplicació del projecte, a fi de conèixer certes particularitats que els han portat a tenir més èxit i que podrien ser transferibles a d'altres centres.

Alumnat. L'opinió del principal destinatari del projecte, l'alumnat, també és fonamental en l'avaluació del projecte. Atès, però, que aquesta informació ja ha estat tractada en un estudi previ (De Puig, 2011), s'ha optat per centrar la recollida d'informació en la resta d'agents implicats i s'ha aprofitat les conclusions de l'estudi citat.

2 Les persones escollides, que complien els criteris d'adequació al perfil indicat d'experts, van ser: Carla Carreras, Josep M. Terricabras, Jordi Nomen, Josep M. Puig i Mercè Serrat.

2.2. Tècniques d'obtenció d'informació

L'obtenció d'informació per a l'estudi es va dividir en diverses fases.

En primer lloc, es va preparar un guió d'entrevista per als experts (annex 1). Les entrevistes, aplicades de manera presencial, van ser enregistrades i de cadascuna, posteriorment, se'n va elaborar una síntesi que va ser revisada i validada pels entrevistats. El treball de camp es va dur a terme al mes de juliol de 2011, excepte en un cas, que es va haver de fer al mes de novembre.

En segon lloc, es van dissenyar dos qüestionaris *ad hoc* per recollir les opinions dels docents i dels equips directius (annexos 2 i 3). Abans d'enviar els qüestionaris es va fer arribar als destinataris una carta en què s'explicava l'estudi i se'ls convidava a participar-hi (annex 4). El treball de camp, aplicat per via telemàtica, es va dur a terme la segona quinzena del mes d'octubre pel que fa als docents i la segona setmana del mes de novembre pel que fa als equips directius. La població de docents i centres que apliquen el projecte Filosofia 3/18 ha estat determinada pel registre que duu el GrupIREF.

En tercer i darrer lloc, es va elaborar un guió d'entrevista per als centres educatius referents, focalitzat en els temes centrals de l'estudi tenint en compte els resultats obtinguts en les fases anteriors. Aquesta fase es va dur a terme els mesos de novembre i desembre de 2011.

Taula 1 – Mostra de l'estudi

Població total de docents de l'estudi	692
Població vàlida de docents	651*
Mostra definitiva de docents	177 (27% de la població vàlida)
Risc alfa considerat	0,05
Marge d'error dels resultats globals dels docents	± 6 %
Població total de centres educatius de l'estudi	201
Població vàlida de centres educatius	201
Mostra definitiva d'equips directius	76
Risc alfa considerat	0,05
Marge d'error dels resultats globals dels equips directius	± 9 %

* En 41 casos no s'ha proporcionat una adreça de correu electrònica vàlida on enviar el qüestionari.

3. RESULTATS

3.1. Opinió dels experts

Experts que hi intervenen:

— Josep M. Puig (JMP), professor del Departament de Teoria i Història de l'Educació. Universitat de Barcelona.
— Jordi Nomen (JN), professor de Filosofia d'educació secundària. Escola Sadako. Barcelona.
— Josep M. Terricabras (JMT), filòsof, traductor dels textos del projecte Filosofia 3/18. Universitat de Girona.
— Carla Carreras (CC), professora de Didàctica de la Filosofia. Universitat de Girona.
— Mercè Serrat (MS), inspectora. Departament d'Ensenyament.

D'acord amb els vostres coneixements previs i el material adjunt, en quin grau coneixeu el currículum de Filosofia 3/18?

JMP diu que coneix força el currículum, tot i que no completament. MS diu que el coneix, però de fa molts anys. JN i JMT manifesten que coneixen el currículum amb tot detall i profundament. CC afegeix: «No treballo directament amb els materials a l'aula i per aquesta raó no s'escau afirmar, per part meva, un coneixement amb el mateix nivell de profunditat que poden tenir els mestres i professors aplicadors del projecte. Tanmateix, el conec al detall, especialment a nivell teòric (fonaments i propòsits)».

Quin nivell educatiu del currículum de Filosofia 3/18 coneixeu millor?

JMP: El conjunt del currículum el conec, però no completament. El programa en què en el seu moment vaig aprofundir amb molt més detall fou Lisa.

MS: Conec principalment el de primària i els materials dels primers anys.

JN: Fonamentalment, els programes de secundària perquè els uso a l'aula, però com a formador els conec tots.

JMT: Els programes que provenen de P4C els conec transversalment tots perquè vaig traduir els llibres dels alumnes i els manuals i fins i tot hi he fet aportacions. Els nous programes, en canvi, els conec menys.

CC: Els conec pràcticament tots de la mateixa manera. Forma part del contingut de la matèria Didàctica de la Filosofia.

Què remarcaríeu del currículum F3/18 com a projecte educatiu?

Pel que fa al seu potencial educatiu:

JMT: Hi ha moltes coses a remarcar-ne, però us confesso que a mi el que més em va captivar fou la descoberta de la intuïció bàsica següent: pensar és fixar-se en allò que es diu. El potencial educatiu és que els alumnes llegeixen i parlen, i a partir d'aquí reflexionen. La reflexió no és una operació abstracta, teòrica i estranya. És un desplegament del pensament.

CC: Al meu parer, recull molt bé una determinada manera d'entendre la filosofia que personalment comparteixo. La filosofia s'ha de fer. La filosofia és diàleg, coneixement compartit, una construcció conjunta del coneixement. Des d'aquesta concepció, l'orientació del currículum és molt encertada perquè cerca per damunt de tot que l'alumnat reflexioni bé. Desvetllar el pensament i millorar el raonament són competències bàsiques que es treballen transversalment al llarg del projecte.

JN: El currículum incideix en conceptes que no sempre s'aborden en altres matèries. Així, ens permet parlar a l'aula de la bellesa, la veritat, l'amor, la mort, la frustració, l'abandonament, etc. La metodologia és també fonamental. L'opció dialògica i el fet que els temes a debatre no són imposats són aspectes molt importants. El tractament no és mai dogmàtic i el mètode força a escoltar la diversitat d'opinions. Les normes de funcionament del grup són consensuades. La comunitat de recerca demana treballar de manera cooperativa. Quan es desencadena el debat, tothom explora i això facilita una nova manera d'entendre la professió. Aprenem a escoltar i també a respectar el silenci. Un altre aspecte és l'impuls de la creativitat, la traducció i l'ús de llenguatges diversos (artístic, cinematogràfic, teatral, etc.). Afavoreix la gestió de les emocions, a més de les habilitats de pensament.

JMP: Deliberar en grup sobre qüestions ètiques i filosòfiques és la seva força més gran. A partir d'aquí de ben segur que arrossega altres avantatges, però, per a mi, aquest és el seu nucli dur.

JN: Voldria també destacar el valor del respecte. El respecte és, de fet, la condició del debat i els nois i noies aviat entenen que perquè hi hagi diàleg cal tenir cura de l'altre amb el respecte per la seva opinió.

Pel que té d'innovador (destaqueu els aspectes que considereu innovadors en relació amb la metodologia d'E/A, els recursos de suport, els productes finals elaborats per l'alumnat, l'avaluació, l'organització, etc.):

CC: El projecte descansa en la pedagogia activa constructivista, i si bé no és nou perquè té més de 20 anys, continua sent innovador. El seu caràcter innovador rau en com estimula el desenvolupament de les habilitats de pensament dels infants a l'aula. Aquesta metodologia està estretament vinculada a una manera molt fresca i original d'entendre l'activitat filosòfica.

JMT: Quan va néixer el projecte, ara fa 24 anys, en tenia molt, d'innovador, especialment en assenyalar l'alumne com a eix central. El professor només repartia joc. En aquest sentit recordo, per exemple, la dificultat de posar els alumnes en cercle en algunes aules on les taules encara estaven enganxades a terra. Els recursos de suport eren importants i les guies per al professorat eren molt abundants i riques en recursos, qüestions i suggeriments de treball.

MS: Als seus inicis donà moltes eines per treballar els continguts actitudinals i procedimentals. Actualment, el seu potencial educatiu el vincularia més a l'assoliment de les competències bàsiques i particularment a l'autonomia de l'alumne.

JN: Avui la web del GrupIREF ofereix un munt de recursos innovadors i multidisciplinaris: cinema, poesia, música. Aquesta varietat facilita que puguem apropar-nos a un tema des de distintes perspectives. Els productes finals elaborats pels alumnes solen ser treballs creatius. Pensem, si més no, en els treballs d'anuncis que contenen fal·làcies o també els de les fotografies filosòfiques. La planificació de campanyes de tema social (droga, gènere, etc.) susciten molts temes interessants i empenyen els alumnes a generar criteris i a tenir en compte mitjans i conseqüències.

JMP: A parer meu, deliberar en grup sobre qüestions ètiques encara continua sent innovador.

MS: El caràcter innovador es va fer palès sobretot al començament de la implantació del projecte i especialment pel seu enfocament global.

JN: L'avaluació és cabdal i es planteja en clau formadora. Es consensua amb l'alumnat i el resultat és molt més ric, perquè si bé el professor se centra més en allò que ha fet l'alumne, aquest sap què no ha fet que hauria d'haver fet. Un altre tret característic de l'avaluació dins del projecte és el seu caràcter analògic. L'ús d'imatges, gestos, objectes, etc. permet emprar criteris diferents. Per acabar aquest apartat, voldria destacar la llibreta de classe personal. Reflecteix l'assumpció personal dels continguts desenvolupats i conté una varietat important d'exercicis, fotografies i recursos. Cada llibreta és diferent, ja que expressa allò que l'alumnat s'ha fet seu.

Pel que té d'aplicable a la realitat educativa catalana:

MS: Al meu parer és del tot aplicable a la nostra realitat.

JN: Tot és aplicable perquè aquest projecte ens ajuda a fer persones que sàpiguen raonar (donar arguments i raons) i que siguin més responsables, crítiques i creatives. L'alumnat aviat s'adona que es tracta de classes de valors perquè no es fan exàmens. No les viuen com una classe més. La classe es construeix des de les experiències personals que els mateixos alumnes aporten en les discussions. Per aquesta raó em vaig sentir molt satisfet l'altre dia quan una alumna em va dir: «Aquesta llibreta no la cremaré per Sant Joan!». També voldria fer esment de les potencialitats que té l'ambient amable de la comunitat de recerca per acollir l'alumnat nouvingut i fins i tot per ajudar alumnat adoptat a verbalitzar el seu nou vincle familiar. En aquests àmbits hem viscut a classe moments molt especials, difícils d'oblidar.

JMT: Aplicable ho és en el sentit que els materials ja es van donar amb aquesta intenció i que el model és flexible per voluntat expressa de Lipman i Sharp. La generositat dels autors dels textos també ens ajudà a adaptar-los a casa nostra.

CC: En el context actual de major pluralitat, multiculturalisme i complexitat, el projecte encara té més sentit. Als EUA ja era així, i aquí cada vegada ens apropem més a la seva

heterogeneïtat. Una nova situació que exigeix respecte i tolerància i que el programa ajuda a desenvolupar. Valors, aquests, que esdevenen fins i tot més necessaris que fa uns anys. Així doncs, el projecte és ara mateix molt més que un recurs per apropar la filosofia als infants.

JMP: És evident que el conjunt del projecte és aplicable d'una manera o altra. Del que no estic tan segur és si tanta filosofia per a nens és excessiva. No hi ha un sentit de saturació? Potser seria partidari de més variació. Altrament, «no posar tots els ous al mateix cistell». Probablement tindria més difusió si fos més concentrat i s'hi afegissin altres aspectes no tan repetits.

Quant al material curricular, digueu en quin grau considereu que té les característiques següents: *rellevància, pertinència, presentació clara, sistematització eficaç, facilita la planificació, facilita l'avaluació*

JMT: **Sistematització**, en tant que es renuncia a l'absoluta sistematització perquè l'educació és finalment un misteri. La **planificació** no és fàcil perquè és difícil per a un ensenyant preveure-ho tot. El mestre ha d'estar més al cas que en una classe convencional. El projecte **facilita l'avaluació** en la mesura que facilita molt l'autoavaluació. Moltes són activitats en les quals es condueix l'alumne a refer el recorregut dut a terme. Es va fer una avaluació clàssica (amb grup control i grup experimental). Es refereix als EUA, i es va demostrar i es pot continuar demostrant, que els alumnes que han treballat en el projecte *Philosophy for Children* estan més capacitats per a l'aprenentatge i són millors en llengua i matemàtiques.

CC: Les quatre primeres característiques són per a mi evidents. Pel que fa a la planificació, cal tenir present que no es pot entendre a la manera clàssica perquè a la pràctica és molt difícil de preveure què sortirà o l'estona que durarà una activitat. En relació amb l'avaluació, hem d'admetre que si l'entenem com una mera avaluació estàndard acadèmica potser no la facilita i fins i tot la complica enormement si pretenguéssim només posar notes. En canvi, si parlem d'avaluació en termes d'autoavaluació i autoconeixement, hem de dir que el projecte la facilita, i molt. Especialment per a la construcció del coneixement i la detecció de les competències a millorar.

JMP: Pel que fa a la planificació i avaluació no ho sé. La **rellevància i pertinència** és altíssima. La presentació és millorable.

MS: Les quatre primeres diria que *bastant,* però la planificació directament acceptaria que *molt.* Pel que fa a l'avaluació, cal dir que en general als centres els costa el disseny de l'avaluació, particularment l'avaluació de les competències transversals i l'àmbit dels valors.

JN: Pel que fa a la **planificació** subratllaria que el projecte demana treballar per seqüències i a partir de llenguatges diferents. Propicia que la planificació sigui compartida amb l'alumne. Els dilemes propers i els canvis de rol, amb un treball d'empatia, constitueixen baules molt fecundes.

Què penseu sobre el fet de provocar la reflexió a través de la narrativa?

CC: En Lipman ho justifica molt bé. En el context dels nivells educatius que tractem, l'ús de la narrativa com a punt de partida és la millor manera per ajudar els infants i joves a reflexionar sobre temes de certa complexitat, com ara la llibertat. L'exposició de situacions concretes provoca moltes possibilitats de discussió, és excusa per iniciar el diàleg i a més afavoreix un treball conjunt de les diferents habilitats de pensament.

JMT: Penso que està molt bé. Bàsicament perquè quan la reflexió s'intenta a través de la reflexió d'un altre, acostuma a ser una disputa d'opinions; en canvi, la reflexió a través dels fets i de la narració de fets acostuma a ser una clarificació de la realitat perquè es debaten més les circumstàncies. Les discussions abstractes al marge dels fets no porten enlloc.

MS: Em sembla un bon mètode per situar l'alumne davant els continguts que planteja el projecte i per desvetllar-li la curiositat i l'interès.

JMP: Jo penso que aquest és un aspecte fonamental. Alt nivell. Hem de dir que des de fa 25 anys tot hi ha anat a favor.

JN: Crec que és essencial el recurs narratiu com un mitjà per arribar a l'universal a través del concret. Als nois i noies de secundària els continuen agradant molt les històries. No podem oblidar que en les narracions que utilitzem a classe els protagonistes són nens de la seva edat que parlen. Aquesta situació tan propera els permet amb molta facilitat identificar-s'hi o oposar-s'hi.

Quina opinió us mereixen els relats del currículum?

JMP: Bona. Tot i que no en tinc una opinió molt clara perquè els he usat poc. A vegades tinc la impressió que els relats són encarcarats. Potser perquè volem que surtin massa quantitat de qüestions per discutir. Segurament, tenen menys de novel·la que de relat «amanualat».

JMT: Els relats, en línies generals, em semblen bons relats, i el fet és que els alumnes s'hi enganxen. Potser ara alguns resulten antiquats. Algunes de les temàtiques eren molt avançades en la seva època i ara potser s'haurien de revisar. En tot cas, el pas del temps no posa en qüestió el relat mateix i la idea del projecte de partir del relat.

CC: Valoro especialment la combinació de narrativa i rerefons filosòfic. La tesi doctoral em permeté estudiar els pressupòsits filosòfics del currículum i vaig constatar que eren molt rics. Hi ha moltíssima filosofia sense que s'expliciti. La combinació de recursos narratius i coneixement teòric està molt ben feta.

JN: Fantàstica. Els relats cal saber-los treballar, atesa la densitat de conceptes que contenen. No es demana una mera comprensió lectora, sinó que es tracta d'anar més enllà de la lletra del text, en una lectura profunda que incorpora el context i la metacognició al text. Ací la perícia del professorat és clau per plantejar preguntes pertinents que moguin el relat concret de nens que parlen vers una discussió centrada en les inquietuds dels alumnes que llegeixen el relat.

Quina opinió us mereixen les guies per al professorat?

JMP: Molt millor. M'agraden més les guies que els relats. Estan molt bé, tot i que penso que la presentació podria ser més clara i s'hauria de trobar un format més manejable.

JMT: Com a traductor es fa incòmode respondre, però modestament crec que són bones... A l'edició catalana les hem millorat. Nosaltres vam considerar que els mestres d'aquí no tenien suficient formació filosòfica i, per tant, ampliàrem molt les explicacions i ens veiérem en la necessitat d'aclarir temàtiques i molts conceptes clau.

CC: Imprescindibles com a guies. Són –podríem dir– una bona defensa per al professorat. No constitueixen un solucionari, però esdevenen propostes de molt ajut.

JN: Fantàstica, però costen de manegar. Les guies proposen un ventall de recursos notable, però fer la bona selecció és essencial perquè el grup d'alumnes evoluciona al llarg del curs i cada grup és diferent. La guia és molt completa però requereix experiència, ja que no és d'ús mecànic o estàndard.

Considereu que el manual és un instrument <u>útil per al docent</u> per afavorir el diàleg entre els alumnes?

JMP: Diria que sí tot recordant-vos que jo no l'he usat com a docent. És important, però, usar-lo com a suport, evitant academitzar l'ús del manual.

JMT: Qui ho ha de dir és el docent i jo no tinc la pràctica a l'aula, però penso que afavoreix clarament el diàleg. Hi ha docents més capaços d'estimular els alumnes i mobilitzar les discussions que no d'altres. En aquest sentit, les guies donen moltes pistes, molts suggeriments i estímuls.

JN: Sí. Una de les coses que aprens gràcies a l'ajut del manual és a conduir un diàleg, i aquest és sempre obert. No es pot preveure per endavant tot el que suscita un bon relat.

CC: El manual ofereix molts recursos diferents, amb la indicació expressa de no utilitzar-los tots perquè són molt exhaustius. Jo els entenc com «rocs a la faixa» per guiar bé el diàleg. Penso que en aquest sentit és molt útil conèixer i fins i tot usar més d'un manual.

Quines millores escolars (acadèmiques, transversals, de competències, etc.) poden obtenir els estudiants a partir de l'ús dels materials?

JMT: La millora més important per als estudiants és que descobreixen que ells són els protagonistes de l'aprenentatge i de l'aula, i per tant han de ser elements molt participatius del procés. És una manera de fer més que un conjunt de continguts. Els continguts van venint. Accents del projecte, com la necessitat d'escoltar els altres o haver d'argumentar bé, els donen una bona colla de competències bàsiques. El projecte afavoreix l'autoestima de l'alumne. La metodologia condueix els alumnes a aportar a la discussió del grup allò que saben, allò que els preocupa i les experiències que tenen.

JMP: El bloc de millores clares hauria de ser a l'entorn del raonament i el diàleg dels alumnes. Té efectes institucionals en les altres matèries. És a dir, s'adquireixen competències que després s'haurien de reflectir en les diferents àrees d'aprenentatge.

CC: Els estudis duts a terme als EUA en el seu moment evidenciaren que el projecte incidia en la millora del pensament en totes les àrees. La millora és interdisciplinària. Quan es fa filosofia millora el rendiment a l'àrea de matemàtiques, llengua, socials… perquè milloren les capacitats de raonament.

JN: Nosaltres ja les detectem a l'escola. Els estudiants són més crítics. I aquesta millora de vegades pot ser modesta, però és l'aposta de l'escola. També esdevenen més creatius. El treball amb art dins el projecte és molt important. Fa que els alumnes es plantin davant la realitat amb una mirada més artística. Es tracta d'un tret substancial del qual som més conscients quan comparem l'actitud dels nostres alumnes amb la d'altres nens d'altres escoles. Les visites de museus posen de manifest la capacitat dels nostres alumnes per sorprendre's i interrogar les obres d'art. Les millores van molt vinculades a aspectes molt competencials: saber parlar, escoltar, dialogar, donar importància a allò que en té i no donar-ne a allò que no en té. Aprendre a fer bones preguntes i fer créixer coneixement. Argumentar i valorar els arguments.

CC: Els alumnes s'avesen a preguntar els perquès malgrat que a voltes pugui resultar incòmode. La millora de l'estructuració del pensament a través de les habilitats lògiques es transfereix a totes les àrees i a la vida quotidiana.

JN: Els alumnes també aprenen a respectar les minories. Tots aquests beneficis del projecte s'evidencien quan establim una comparació amb els nous alumnes. Per a aquests, sempre hem de disposar d'un període d'adaptació.

MS: Per a mi, la principal contribució crec que és la d'ajudar l'alumne a pensar millor. Ara, sortosament, els currículums ja han anat incorporant la importància de fer pensar. En aquest sentit, els materials que posa a disposició el projecte esdevenen molt adequats per treballar el pensament crític i la millora del raonament.

Quines capacitats i competències de l'àmbit personal i de la convivència es poden desenvolupar a partir de l'ús dels materials?

JMP: Si els alumnes aprenguessin que val la pena escoltar els altres i pensar una mica abans de parlar i fer, podríem donar-nos per satisfets.

JMT: Els alumnes aprenen a llegir i a escoltar. Aquest aspecte és ja un valor en ell mateix. Aprenen a escoltar en un doble sentit. Per participar han d'haver escoltat i ningú pot monopolitzar el diàleg. A l'aula s'aprèn que el mestre impulsa molt, però que també calla i escolta molt. Per a la convivència és fonamental saber que una cosa es pot veure des de distints punts de vista, encara que no tots són igualment consistents. Si el projecte funciona, tindrem ciutadans més dialogants i tolerants.

CC: El respecte, la tolerància, saber escoltar, treure conclusions, problematitzar, donar exemples, contraexemples. Valors i capacitats que milloren l'autoestima de l'alumne i la cohesió del grup.

JN: Fonamentalment, les vinculades a l'educació per la ciutadania. La pràctica condueix al rigor i la responsabilitat amb les normes que s'autoimposen. Es treballen molt els àmbits de la convivència i el civisme. No podem oblidar que la dinàmica de la comunitat de recerca demana ser cooperatiu en tot moment, construir sobre les idees dels altres. Els alumnes aprenen a posar el tema o la idea sobre la taula esperant que la resta del grup els repensaran i faran créixer. Els estudiants diuen sovint: «Hem començat parlant de... i hem arribat a....». S'adonen, per tant, que es pot arribar lluny mitjançant la construcció conjunta del coneixement. Un altre aspecte molt important és el treball de la generositat. Es promou la idea que tots hem d'aportar alguna cosa a la discussió, i quan ho fem ajudem els altres. Ser generós i col·laborar són valors que intentem viure en totes les sessions.

JMT: El projecte advoca per una ètica formal molt interessant. L'avantatge que té és que per a tots es garanteix l'educació formal, és a dir, el rigor, l'argumentació i el diàleg. Després cadascú, des de la pròpia comunitat moral, aporta el contingut en l'argumentació. Els nens no ho aprenen tot a l'escola. Sóc del parer que l'escola ha de proposar una ètica formal, que de fet sigui tan forta formalment que ja té molt de contingut. En ètica s'ha de donar una certa objectivitat, la qual cosa vol dir intersubjectivitat. El que val per a mi val per als altres. Una bona expressió la trobem en les cèlebres regles d'or: no vulguis per als altres el que no vols per a tu. O en paraules kantianes: tracta l'altre com un fi i no només com un mitjà, que és una de les millors maneres de preservar la dignitat humana. Es tracta d'un tipus de formalitat ètica que exclou moltes injustícies (manipulació, tortura, etc.) i alhora és la millor acceptació del caràcter plural de les nostres societats i de la relativa neutralitat ideològica que haurien de procurar els estats.

Quina informació creieu que és més rellevant recollir per veure si el programa s'aplica amb èxit?

JMT: Pel que fa a opinions, caldria preguntar: «Ha anat bé això?». I esperar el judici dels alumnes i el dels docents. També hauríeu de recollir-ne el grau de satisfacció.

JMP: Les preguntes que podríeu fer als mestres que treballen en el projecte podrien ser del tipus: «T'ho passes bé?», «S'ho passen bé?». Penso, d'altra banda, que és més pertinent el disseny d'una avaluació sobre el procés que sobre els resultats.

JN: Jo preguntaria sobre competències. Per exemple: «Aquest programa t'ensenya a pensar millor? Aquest programa t'ensenya a parlar millor? Aquest programa t'ensenya a tenir més criteri personal? Aquest programa t'ensenya a tenir més cura dels altres? Aquest programa t'ensenya a ser més creatiu? Quin és el teu grau de satisfacció?»

MS: Crec que seria interessant esbrinar fins a quin punt els resultats i objectius del projecte han sortit de les classes de filosofia per formar part dels objectius educatius de centre i ser incorporats ales activitats quotidianes d'ensenyament-aprenentatge.

CC: Jo preguntaria a les escoles les dues darreres qüestions que heu formulat: Quines millores escolars (acadèmiques, transversals, de competències, etc.) poden obtenir els estudiants a partir de l'ús dels materials? Quines capacitats i competències de l'àmbit

personal i de la convivència es poden desenvolupar a partir de l'ús dels materials? Cal recollir les millores acadèmiques i també les actitudinals i d'impacte en la convivència. A partir d'aquestes, sortirà la resta. També és important atendre els resultats de procés. Comparar resultats d'inici i fi de curs pot aportar informació molt valuosa.

JN: Els destinataris serien els alumnes, l'escola i fins i tot els pares i mares. Us asseguro que les discussions i els exercicis d'enigmes arriben a les famílies. En algunes ocasions, a la classe s'obren temàtiques delicades que es perllonguen amb preguntes a casa.

JMP: Finalment, considero que seria interessant recollir les transferències possibles i esbrinar l'impacte en el clima institucional. A vegades se'ns ha fet la crítica que l'educació en valors que proposàvem incidia poc en el clima institucional i en les conductes concretes. Seria molt important recollir dades que ens permetessin valorar l'impacte de l'esmentada educació en els aspectes ordinaris de la convivència escolar.

JMT: També caldria preguntar si fent classe de filosofia el grup ha millorat en capacitat d'argumentació, respecte, participació, etc., i aquestes capacitats caldria evidenciar-les en totes les classes; no només en aquelles en què es desenvolupaven les sessions del programa.

Altres observacions sobre el que vulgueu explicar del currículum F3/18 que no hagi quedat reflectit en les preguntes anteriors

JMT: Sospito que els mestres que treballen en el projecte reben bon suport extern per part del GrupIREF, però em pregunto si entre els mateixos docents del centre que participen en el projecte hi ha suficient transferència de coneixements i experiències. Al meu parer, avançar en el mutu suport dels docents pot enriquir molt el desenvolupament del projecte.

JN: No voldria acabar sense dir-vos el que el projecte m'ha aportat personalment. Al meu parer, el projecte transforma l'ensenyant en el seu vessant personal. Una de les coses més boniques que m'ha donat el projecte és una major consciència de la creació pròpia de criteris i la millora d'habilitats de pensament. El pensament personal esdevé més rigorós, afinat, matisat. També voldria subratllar de manera especial la descoberta de la creativitat i l'obligació moral de compartir-la. M'ha obert, certament, noves perspectives personals i professionals.

CC: Pel valor afegit que aporta en la millora de les competències personals i de la convivència, penso que des de la universitat hauríem d'explicar molt més el currículum a magisteri i pedagogia. De totes maneres, la universitat continua molt refractària a les propostes que provenen de l'àmbit de la filosofia. Els nous plans docents, fins i tot els relacionats amb l'ensenyament, continuen descuidant aquest àmbit i repetint la vella parcel·lació del saber en compartiments estancs.

MS: Cal tenir present que quan s'inicia el projecte les escoles en general tenen molt clar la seva importància i en centren el seguiment i avaluació. Més endavant, quan s'incorpora en l'activitat ordinària del centre, es perd el tractament específic i se'n dissolen els efectes en el conjunt de les actuacions. És aleshores quan la tria dels factors d'èxit escolar o cohesió social no són fàcils d'aïllar i analitzar. Finalment, subratllaria que el

projecte ha esdevingut detonant i suport d'altres iniciatives: treball d'habilitats socials, PNL, treball per projectes, etc.

JMP: Haig de dir que per a mi el projecte va ser molt inspirador. En diverses coses va ser una font de reafirmació d'intuïcions poc clares. En Lipman i l'IREF vau mostrar-nos que calia canviar la manera d'impartir la filosofia. Així, en el programa està molt treballada la necessitat d'articular la classe entorn de la deliberació i el diàleg. Un altre element nou a destacar fou la importància que el programa confereix a la narració. Ara està més de moda, però en aquell moment va ser de gran ajut. Amb avantatges i inconvenients. I no se m'acut res més sinó agrair-vos tot el treball que heu estat fent durant aquests 25 anys.

3.2. Opinió dels docents i dels equips directius

3.2.1. Dades descriptives de la mostra

La mitjana d'anys que els docents han estat implementant personalment el projecte Filosofia 3/18 és de quatre. Un 37% dels docents tenen una experiència amb el projecte inferior a quatre anys i un 30% en tenen una experiència de set anys o més. D'acord amb l'opinió dels equips directius, la mitjana d'anys durant els quals els centres han aplicat el projecte és de cinc (hi ha un 26% dels casos amb una experiència inferior a quatre anys i un 42% dels casos amb set anys o més).

La majoria de docents aplica el projecte al nivell d'educació infantil o primària (vegeu-ne els detalls a la taula següent).

Taula 2 – Nivells educatius en què s'aplica el projecte Filosofia 3/18

	Nombre de docents	Percentatge
A tota l'educació infantil	42	24
A tota l'educació primària	11	6
A tota l'educació infantil i primària	22	12
Només en algun curs o cicle d'educació infantil o primària	85	48
Només en algun curs de l'ESO	5	3
Altres (NS/NC)	12	7
Total	177	100

L'àmplia majoria dels docents (91%) afirma que el projecte Filosofia 3/18 està integrat en el Projecte Educatiu de Centre (PEC); els equips directius ho corroboren en un 73% dels centres que han respost. Si s'analitza aquesta dada en funció del nivell educatiu, s'observa que és quan s'aplica només a tota l'educació primària o en algun curs de l'ESO

quan en el 100% dels casos està integrat en el PEC; en canvi, quan s'aplica només a l'educació infantil aquest percentatge baixa fins al 88%——en la resta de casos està integrat en el 91%.

a) Motius per aplicar el projecte i compliment d'expectatives

Els principals motius que s'addueixen per aplicar el projecte són, per ordre d'elecció,

- La manca de reflexió/raonament (el 75% dels docents i el 82% dels equips directius hi estan d'acord o totalment d'acord)

- Les dificultats d'expressió oral (57% dels docents i 54% dels equips directius).

- Els problemes de convivència (al voltant d'una tercera part del docents i un 47% dels equips directius).

Per altra banda, no s'han considerat majoritàriament motius d'actitud tals com la manca d'atenció a les aules (el 26% hi està d'acord o totalment d'acord, tant de docents com d'equips directius) i menys encara la falta de respecte entre l'alumnat o el professorat (14% dels docents i 23% dels equips directius).

Altres motius expressats específicament pels docents (en l'apartat per respondre de manera oberta la pregunta del qüestionari) giren a l'entorn de les opinions següents:

- Utilitzar una eina perquè l'alumnat pensi i reflexioni de manera autònoma: el 23% dels docents (D) i el14% dels equips directius (ED).

- Dur a terme un projecte que s'ajusti a la línia de l'escola (15% D i 4 %ED).

- Estar sensibilitzat per la formació rebuda sobre el projecte (9% D i 1% ED).

- Fomentar entre l'alumnat l'esperit crític envers el món que l'envolta (7% D i 9 %ED).

- Fomentar el diàleg entre l'alumnat (7% D i 7% ED).

- Utilitzar una eina perquè l'alumnat respecti les opinions dels altres (7% D i 1 %ED).

- Propiciar que l'alumnat aprengui a argumentar (6% D i 1 %ED).

- Tenir un espai curricular de reflexió (5% D i 9% ED).

- Fomentar diverses capacitats de l'alumnat (4% D i 1% ED).

- Tenir la necessitat que l'alumnat adquireixi habilitats socials (3% D i 1% ED).

- Incorporar noves metodologies que incideixin en altres àrees curriculars (3% D i 1% ED).

- Treballar la creativitat (4% ED).

- Treballar les emocions (3% ED).

Pel que fa al compliment de les expectatives inicials respecte del projecte, un 92% dels docents i un 87% dels equips directius manifesten que hi estan d'acord o totalment d'acord. Només un 1% diu que hi està en desacord i la resta (un 7% dels docents i un 12% dels equips directius) se situa en un punt intermedi (ni d'acord ni en desacord). Les raons adduïdes per no estar-hi d'acord són la incapacitat de donar continuïtat al projecte per inestabilitat de plantilles, les dificultats vinculades al tipus d'alumnat del centre, la necessitat de garantir la formació i la motivació del professorat, la dificultat a l'hora d'utilitzar el llibre de suport i els canvis en els horaris escolars (pèrdua de la sisena hora).

b) Efectes de l'aplicació del projecte en l'alumnat

En termes generals, tant els docents com els equips directius opinen que el major efecte que ha tingut el projecte sobre l'alumnat és que pensa millor. L'opinió sobre altres efectes sobre els que s'ha preguntat es pot consultar a la taula següent. L'opinió dels equips directius no difereix significativament de la dels docents.

Taula 3 – Efectes del projecte Filosofia 3/18 en l'alumnat segons l'opinió dels docents

	Totalment en desacord / En desacord	Ni d'acord ni en desacord	D'acord / Totalment d'acord
Pensar millor	0%	8%	92%
Tenir més consciència democràtica	0%	14%	86%
Millorar respecte a la comprensió i l'expressió oral	1%	10%	89%
Millorar respecte a les destreses de convivència	1%	14%	85%
Tenir més autonomia intel·lectual	1%	16%	83%
Ser més responsable	2%	31%	66%
Tenir menys agressivitat a l'escola/institut	8%	46%	46%

En l'apartat obert en què els docents i els equips directius han pogut especificar altres efectes, s'han esmentat els següents:

- Ha fomentat entre l'alumnat el respecte per les opinions dels altres, encara que difereixin de les pròpies (8% dels docents i 3% dels equips directius).

- Ha ajudat a establir lligams i empatia entre l'alumnat (5% D i 3% ED).

- Ha ajudat a la reflexió i estructuració del pensament de l'alumnat (4% D i 1% ED).

- Ha potenciat l'autoestima de l'alumnat en veure que les seves aportacions són interessants i ben rebudes (4% D).

- Ha donat habilitats a l'alumnat per expressar-se millor (3% D).

- Ha desenvolupat la consciència estètica, valorant les disciplines artístiques (3% ED).

- Ha propiciat que l'alumnat demani torns de paraula i sigui més pacient (1% D i 1% ED).

- Ha fomentat l'esperit crític entre l'alumnat (1% D i 1% ED).

- Ha afavorit que l'alumnat tingui curiositat, que es pregunti coses, que adquireixi el gust per la lectura (1% ED).

Millores respecte a la manera de pensar

En concret, respecte a les millores sobre la manera de pensar de l'alumnat, els docents han opinat majoritàriament que estan d'acord o totalment d'acord en els aspectes següents, per ordre d'intensitat:

- Ser més capaç de trobar raons a les seves opinions (94%).

- Mostrar més respecte per les idees dels altres (92%).

- Participar de manera més constructiva, creativa i curosa (92%).

- Ser més flexible en les seves opinions (87%).

Millores respecte a la comprensió i l'expressió oral

Les millores, en detall, sobre la comprensió i l'expressió oral es concreten en les següents:

- Analitzar més el significat dels conceptes (72%).

- Fer un ús més matisat del vocabulari (60%).

- Tenir més cura en l'ús de la llengua (58%).

Millores respecte a l'autonomia intel·lectual

Les millores específiques sobre l'autonomia intel·lectual de l'alumnat s'ordenen de la manera següent en funció del percentatge de docents que hi estan d'acord o totalment d'acord:

- Argumentar millor (90%).
- Aplicar criteris més sovint (73%).
- Donar més exemples i contraexemples (67%).

Millores respecte a la consciència democràtica

Respecte a la consciència democràtica, les millores específiques són:

- Escoltar-se i parlar més entre si (87%).
- Ser més capaç d'avançar en un diàleg (86%).

Millores respecte a la responsabilitat

Pel que fa a la responsabilitat de l'alumnat, les millores específiques són:

- Entrellaçar més les intervencions construint coneixement a partir de les aportacions anteriors (79%).
- Reafirmar o rectificar més sovint les pròpies opinions (77%).
- Veure més els errors i recollir o buscar noves alternatives (72%).

Millores respecte a les destreses de convivència

Les millores específiques respecte a les destreses de convivència, ordenades pel nombre de docents que hi estan d'acord o totalment d'acord, són:

- Ser més tolerant amb les opinions dels altres (88%).
- Participar millor de manera activa (85%).
- Dialogar i investigar d'una manera més col·laborativa i cooperativa (82%).
- Ser més observador/a (82%).
- Ajudar-se i cooperar mútuament més sovint (81%).

- Respectar els companys més que abans (78%).

- Pensar més les intervencions abans de demanar la paraula (78%).

- Tenir més autoestima (78%).

c) Contribucions generals a l'educació

S'ha recollit l'opinió sobre els efectes que ha pogut tenir el projecte Filosofia 3/18 sobre un seguit d'objectius general de l'educació. Pel que fa als docents, aquests efectes, ordenats en funció del nombre de professorat que hi està d'acord o totalment d'acord, són:

- Fer l'alumnat més raonable (94%).

- Contribuir a la construcció de la personalitat de l'alumnat (88%).

- Educar sentimentalment l'alumnat (85%).

- Contribuir a l'educació de la ciutadania i la democràcia (82%).

- Tenir present la diversitat (en els continguts, en les estratègies) (79%).

A més a més, cal destacar l'elevat nombre, tant de docents com d'equips directius, que estan d'acord o totalment d'acord que l'aplicació del projecte F3/18 a l'aula té un caràcter globalitzador o transversal (95% dels docents i 90% dels equips directius) i que el projecte és aplicable en situacions de la vida quotidiana (96% dels docents i 97% dels equips directius).

En l'apartat per respondre de manera oberta a aquest tema, els docents han fet constar comentaris al voltant de les idees següents:

- El projecte ha fomentat el creixement de l'alumnat com a persones crítiques, democràtiques i autònomes (3%).

- No ha transcorregut prou temps per valorar els efectes del projecte (1%).

- Els efectes depenen del tipus d'alumnat que participa en el projecte (1%).

- L'alumnat coneix la importància de respectar les normes (1%).

- L'alumnat ha après a demanar el torn de paraula i a ser més pacient (1%).

- El projecte ha proporcionat ajuda emocional a l'alumnat (1%).

En l'apartat d'observacions generals del qüestionari aplicat als docents, s'han manifestat les opinions següents:

- El projecte incentiva a pensar, raonar i reflexionar (3%).
- Ha contribuït al creixement personal de l'alumnat i del professorat (3%).
- Ha permès introduir canvis metodològics més enllà de l'assignatura de filosofia (3%).
- És difícil valorar els efectes del projecte a l'educació infantil (2%).
- Fa que l'alumne sigui més competent (1%).
- Ajuda a millorar l'atenció i la participació de l'alumnat (1%).

En l'apartat per respondre de manera oberta, un 4% dels equips directius ha manifestat que està molt satisfet amb el projecte.

d) Avaluació proposada pel projecte Filosofia 3/18

El mateix projecte Filosofia 3/18 considera diversos aspectes relacionats amb l'avaluació. A la taula següent es resumeix l'opinió dels docents en aquest aspecte.

Taula 4 – Opinió dels docents sobre l'avaluació en el marc del projecte Filosofia 3/18

	Totalment en desacord / En desacord	Ni d'acord ni en desacord	D'acord / Totalment d'acord
L'avaluació resulta útil per millorar	3%	18%	79%
Resulta fàcil seguir les orientacions del projecte F3/18 per avaluar les sessions	8%	28%	64%
S'aplica l'avaluació figuroanalògica	12%	26%	61%
L'alumnat s'autoavalua amb més rigor	6%	33%	61%
Resulta fàcil seguir les orientacions del projecte F3/18 per avaluar l'alumnat	8%	35%	57%

e) Formació i efectes del projecte en el professorat

Formació rebuda pel professorat

Consultats sobre si la formació que han rebut els docents sobre el projecte Filosofia 3/18 ha estat l'adequada, un 87% –tant dels mateixos docents com dels equips directius–

afirma estar-hi d'acord o totalment d'acord, mentre que al voltant d'un 3% afirma estar-hi en desacord o totalment en desacord.

En l'apartat d'observacions generals del qüestionari, dos docents han manifestat que caldrien més sessions de formació, i dos casos més destaquen positivament el suport i la capacitat motivadora dels formadors. A més a més, cinc docents opinen que el projecte ha contribuït al creixement personal del professorat. Pel que fa als equips directius, en l'apartat per respondre de manera oberta al qüestionari s'han expressat les opinions següents: la inestabilitat en la composició del claustre fa que hi hagi docents que no coneguin el projecte (5% dels casos), la formació és necessària perquè cal una base teòrica i molta reflexió sobre la pràctica (1%), cal més formació: cursets, seminaris o assessoraments (3%).

Efectes de l'aplicació del projecte en el professorat

Davant les preguntes que s'han fet als docents sobre els efectes que ha tingut l'aplicació del projecte Filosofia 3/18 sobre ells mateixos, la seva opinió majoritària es resumeix a la taula següent.

Taula 5 – Efectes de l'aplicació del projecte Filosofia 3/18 en el professorat

	D'acord / Totalment d'acord	
	Docents	Equips directius
Han incorporat canvis metodològics a l'aula	89%	66%
Reflexionen més sobre la seva pràctica docent	87%	72%
Escolten més l'alumnat	87%	72%

A més a més, en l'apartat per respondre de manera oberta sobre aquest tema, els docents i els equips directius han esmentat les opinions següents:

- El projecte fomenta el creixement personal del professorat: 2% docents (D).

- Ha introduït canvis en les metodologies d'aula, no només a l'assignatura de filosofia: 2% D i 3% equips directius (ED).

- Les classes són més participatives (2% D i 3% ED).

- Manca formació per avaluar el programa (1% D).

- No ha transcorregut prou temps per valorar els efectes del projecte (1% D).

- Ajuda a conèixer les capacitats de cada alumne/a (1% D).

• El professorat intervé de manera diferent davant dels conflictes, fa pensar als alumnes i introdueix la negociació (1% ED).

• El professorat valora el grup com a comunitat de discussió dialogant (1% ED).

• El professorat coneix millor el seu alumnat (1% ED).

f) Condicions que afecten l'aplicació del projecte

Davant la possibilitat que l'èxit del projecte estigués condicionat per alguns factors externs al procés d'ensenyament-aprenentatge, els docents van identificar en primer lloc el nombre excessiu d'alumnat[3] i la inestabilitat dels claustres docents; amb menor grau d'acord, però encara amb una tercera part d'acord, la manca d'un espai curricular específic i problemes d'horaris. La taula següent mostra els detalls d'aquesta opinió.

Taula 6 – Opinió dels docents sobre aspectes que han condicionat l'èxit del projecte Filosofia 3/18

	Totalment en desacord / En desacord	Ni d'acord ni en desacord	D'acord / Totalment d'acord
Nombre excessiu d'alumnat	38%	24%	38%*
Inestabilitat dels claustres docents	46%	16%	38%
Manca d'un espai curricular específic	46%	22%	31%
Problemes d'horaris	54%	14%	32%
Manca d'espais físics adequats	52%	22%	26%

* En els casos dels docents que apliquen el projecte a tota l'educació infantil, aquest percentatge s'eleva fins al 52%.

Els equips directius han identificat com a principals inconvenients a l'hora d'aplicar el projecte els següents:

• La inestabilitat dels claustres docents (68%).

• La manca d'un espai curricular específic (48%).

• Els problemes d'horaris (39%).

• El nombre excessiu d'alumnat (33%).

3 Tot i que depèn en gran mesura de cada context on s'aplica el projecte Filosofia 3/18, el nombre recomanable d'alumnes per grup està en un marge flexible entre 12 i 25.

- La manca d'espais físics adequats (20%).

A més a més, en l'apartat d'observacions generals del qüestionari, tres docents han manifestat que falta material didàctic de suport. També s'han rebut algunes observacions específiques per part dels docents que fan referència a la dificultat de dur a terme el projecte atesa l'elevada mobilitat del professorat i la manca d'un horari lectiu més extens. Els equips directius, per la seva banda, han manifestat les opinions següents:

- La manca formació del professorat (3%).

- El projecte F3/18 no s'aplica completament perquè el PEC incorpora aspectes de diversos projectes –educació emocional, competència social, educació per a la convivència (1%).

- Amb l'eliminació de la sisena hora hi ha dificultats d'horari (1%).

- Manca habilitat per implicar-hi tot el claustre (1%).

- Caldria aplicar el projecte de manera transversal a totes les àrees d'aprenentatge (1%).

3.3. Opinió dels centres educatius de referència

Els centres que hi intervenen són:

— Can Puig (Banyoles –Pla de l'Estany), escola pública en procés de creixement que va passant d'una línia a dues. Fa vint anys va introduir en el projecte d'escola el currículum de Filosofia per a nens.

— L'Estelada (Cànoves i Samalús –Vallès Oriental), escola pública situada al mig del Montseny, va iniciar l'aplicació del projecte Filosofia 3/18 fa tres cursos.

— Mestre Morera (Nou Barris, Barcelona –Barcelonès), és una escola multicultural i, per tant, multilingüe. Aquest és el setè curs que fa Filosofia 3/18, que s'ha anat implantant progressivament a l'escola.

— Sant Ramon Nonat (Les Corts, Barcelona –Barcelonès), escola del col·lectiu de la Fundació Escoles Parroquials, de doble línia de P3 fins a 4t d'ESO; fa quatre anys que ha integrat el projecte F3/18.

— ZER Vall de l'Aranyó (L'Albagés, Castelldans, El Cogul i Aspa –Les Garrigues), està composta per quatre escoles ben diverses i duen a terme el projecte des del curs 2007-2008.

En quins nivells educatius i amb quina dedicació horària setmanal treballeu el projecte F3/18?

Can Puig (CP): Treballem de primer a sisè tres quarts d'hora a la setmana, perquè ho fem a la tarda i només tenim una hora i mitja. Per acord comarcal es va decidir que a les

tardes plegàvem a dos quarts de cinc, però amb els cinquens, que ho fem al matí, treballem una hora sencera.

L'Estelada (LE): Es fa filosofia una hora a la setmana en tots els nivells de primària excepte a sisè, que s'ha de veure com enquibir-hi el projecte. A infantil s'està preparant el material per poder iniciar-lo el curs vinent.

Mestre Morera (MM): A tota l'escola, d'infantil a sisè. Fem una sessió setmanal. De vegades és d'una hora, de vegades de tres quarts, cada any depèn de com podem quadrar els horaris.

St. Ramon Nonat (SRN): Treballem a nivell de tota l'escola. A educació infantil fem una hora setmanal. A primària és una activitat complementària setmanal, una sessió a la setmana. A l'ESO és una optativa: a 1r d'ESO amb dues hores, a 2n d'ESO amb tres hores, a 3r d'ESO ho fem a ciutadania, una hora setmanal, i a 4t d'ESO encara no hem començat però la idea és començar amb ètica i filosofia. L'optativa vol dir que tots els nens passen un trimestre per filosofia.

ZER Vall de l'Aranyó (ZVA): Aquest curs el fem una hora a la setmana per a tots els nivells educatius, des d'infantil fins al superior. Hem previst que aquest any quan es faci filosofia hi hagi dues persones a l'aula; si hi ha alguna persona novella en el projecte, però, alguna mestra del claustre que té més d'experiència l'ajuda.

S'ha notat alguna influència de la pràctica de la filosofia a l'escola?

CP: Els nens són més receptius amb la majoria de les coses. Es tenen respecte. A l'hora de pensar hi ha un treball previ de filosofia que traspua a les altres classes. El raonament, el pensament, deixar parlar, pensar el que es vol dir, no ser impetuosos, etc. Hem notat que és conseqüència del projecte F3/18 perquè a filosofia es donen unes pautes i experiències que generalment no estan presents a les altres aules i, per tant, quan es donen és que les han assimilat a filosofia i les passen a les altres aules. També es nota a nivell d'escola, de pati.

LE: Sí que s'ha notat una millora en l'alumnat, especialment en el respecte, la participació i la convivència. En altres àrees, en altres competències, també, però aquestes són les que potser són més evidents. Pel que fa a les capacitats d'argumentació, ho noten més en els tutors quan fan les exposicions orals en l'àrea de medi. En els nivells que s'ha implementat, s'està fent una bona feina.

MM: Sí, precisament ens preguntem com és que, si en aquesta escola s'ha pogut aconseguir un bon diàleg filosòfic més que acceptable, per què costa tant generalitzar-lo. Si el poguéssim fer extensiu, no hi hauria fracàs escolar.

S'ha notat alguna millora en l'alumnat?

CP: És molt clar. Per exemple, en les competències lingüístiques, totalment: expressar-se, comunicar-se... Quant a argumentar, clarament: no responen mai sense donar les raons, dir el perquè. Pel que fa al respecte: no riure's dels altres, escoltar, respecte a

l'hora de parlar i també pel que fa a les opinions. Quan treballem les escultures es veu molt clar —a Can Puig, fa anys, una de les activitats que hem inclòs a filosofia és un recorregut de descoberta de les escultures de la ciutat i de diàleg amb les obres. Totes les opinions són vàlides, no n'hi ha de millors ni de pitjors... i ho extrapolen. La participació està assegurada, tot i que depèn de l'aula; s'ha d'estirar, però sempre acabem fent una roda. I a més fem una autoavaluació a final de cada trimestre. Allà de vegades expliquen per què no participen: perquè tenen vergonya o són tímids, però a cada trimestre fan una passa endavant; expliquen com es veuen i com se senten i poden veure ells mateixos com han anat canviant. Hi ha millores transversals: la feina que es fa a filosofia l'usen a l'aula ordinària; no funcionen per assaig i error; són més conscients. L'ambient que es crea a filosofia impregna el grup i això es nota en la convivència diària.

MM: Es nota a nivell de competències desenvolupades, de capacitats d'argumentació, de respecte, de participació, de millores transversals, a nivell acadèmic i a nivell personal i de convivència, també en millores transversals. Del setembre al juny és un *crescendo*. Costa d'avaluar què és primer, és com la fermentació, tot puja, hi ha una millora progressiva. Sabem que és a causa del projecte F3/18 perquè nosaltres també aprenem del projecte. Els nens i nenes milloren perquè nosaltres, els mestres, ens amarem del projecte. Quan et deixes enamorar pel mètode no pots sinó practicar-lo. El cert és que hi ha un abans i un després.

SRN: El que valorem molt positivament és la qüestió de la competència comunicativa. Volem el diàleg, el moment en què ells parlen, construeixen i es comuniquen. La qüestió d'expressar la realitat dins d'un diàleg. Al mateix temps, treballem l'autonomia, la iniciativa, el fet d'aprendre. Un punt important en l'aprenentatge és impulsar la transversalitat del coneixement, i això en filosofia és un pas molt important, a nivell de tots els aprenentatges. Aquesta escola fa projectes d'intel·ligència múltiples i hem trobat que és una eina poderosa que desenvolupa, a part de la intel·ligència interpersonal, sobretot la intel·ligència intrapersonal. Això ho sabem a través del diàleg que fan entre ells, però aquest diàleg, el que comporta és, primer, pensar quina pregunta vols fer o quina exposició vols intentar transmetre a tots els companys, i això ajuda molt. És una eina molt poderosa per al desenvolupament de la intel·ligència intrapersonal. Es desenvolupa el pensament crític, el fet de saber donar la teva opinió, però acceptant l'altra i, a vegades, establint un diàleg en què cadascú mostra una manera de pensar diferent. El projecte és una eina, una pauta i ens va molt bé que estigui molt pautat, és una ajuda per a l'aprenentatge, per a la formació personal, emocional i de coneixement de l'alumnat. Nosaltres encara no n'hem fet l'avaluació perquè no fa gaire que hem iniciat el projecte, però veiem que els nens ja tenen molt clar què són una sèrie de paraules: les normes, l'empatia, el diàleg, el parlar...

ZVA: Els companys sobretot m'han dit que han notat millores en l'alumnat a nivell de respecte i participació. També en la capacitat d'argumentar, especialment els nens i nenes del cicle superior, que són els grans i que fa més temps que fan filosofia. Són grups d'un tarannà bastant impulsiu i el fet de fer el projecte de filosofia els ajuda a frenar-se i a repensar el que diuen i com ho diuen. Són petites cosetes que al llarg del temps —ja fa uns tres cursos que ho fem— es van notant... són d'anar fent de mica en mica.

Els estudiants s'ho passen bé? Tenen interès? N'estan satisfets?

CP: Al matí, en obrir les portes, no hi ha dia que, sobretot els de primer i segon, no preguntin: avui tenim filosofia? Fins i tot els pares ho pregunten.

LE: Sí, sí, s'ho passen molt bé, ho esperen amb ganes, ho esperen amb il·lusió i amb ganes.

MM: S'ho passen molt bé. Tant si ho expressen com si no; només cal saber-los llegir la cara.

SRN: Sí. A l'estona de filosofia fem un trencament, canviem la classe, sovint sortim de la classe i anem a un altre espai diferent de l'escola. Ells ho esperen, s'ho passen bé, és divertit... En algun cas puntual, de forma experimental, en algun curs de segon d'ESO el que hem fet és que en lloc de dialogar oralment ho hem fet a través dels ordinadors, han fet xats —ho hem pogut provar perquè a segon s'hi destinen tres hores i es poden fer coses diferents.
ZVA: Els nens participen, els agrada molt participar. De retruc, també han millorat a nivell acadèmic, personal i de convivència. Com a mínim tenim més recursos, tant els alumnes com els professors. I també s'ho passen bé perquè demostren l'interès i no els agrada deixar de fer filosofia. És una estona que a ells els agrada poder participar, poder parlar i anar fent.

S'ha notat alguna millora en el professorat?

CP: Quan el professorat hi va entrant, n'està satisfet. Veuen els infants des d'altres perspectives i els coneixen més i poden veure la relació que s'estableix.

LE: Sempre tens gent que està molt animada i gent a qui li costa una miqueta tirar del carro. Però en general estan contents. Especialment perquè veuen que els alumnes s'ho passen bé i ells també. I quan veuen el resultat, quan veuen que l'alumne ha gaudit, que ha participat, això actua com una motivació també per al professorat. A més a més, s'animen a fer coses noves. Per exemple, la setmana passada una mestra va fer una audició i li va anar molt bé, tenia una mica de por perquè no l'havia fet mai i estava una mica a l'expectativa, i quan va acabar estava molt contenta perquè els nens s'ho havien passar molt bé.

MM: Els qui fan filosofia sí que s'hi impliquen, i quan fas filosofia, millores. El fet que es faci filosofia fa que l'escola es contagiï en un 90%. La veritat és que ens ha canviat la manera de fer dels mestres: quan vam conèixer el projecte vam respirar; teníem la intuïció que calia alguna cosa així, trobar-lo va ser un goig. Veure que es podia estirar a llengua, a ciències, a l'art... El mètode és tan gran que se supera a ell mateix. És aplicable a tota la vida escolar i personal. Si els nens i nenes tenen l'oportunitat de seguir una colla de cursos de filosofia pensaran la seva vida de manera diferent.

SRN: Nosaltres com a equip directiu creiem que sí, malgrat que a vegades al professorat li costa ser sistemàtic. Creuen que és més tutoria o educació en valors. Cal recordar que

a filosofia s'han de treballar unes habilitats de pensament, s'ha de treballar tot allò que hi ha als programes.

ZVA: A nivell de professorat comenten que hi ha una transferència en relació amb les altres assignatures. És a dir, inconscientment s'utilitzen estratègies per fer preguntes més obertes i d'argumentació. Ajuda; és a dir, el mateix sistema de fer les preguntes a filosofia les acabes fent a les altres assignatures i, per tant, la dinàmica de la classe canvia.

Com es valoren el grau d'innovació en matèria pedagògica, els recursos i els mètodes didàctics emprats?

CP: Per a l'escola és innovació, tot i que pensem que ho hauria de deixar de ser i convertir-se en una pràctica habitual i generalitzada.

LE: Ha anat bé perquè, d'alguna manera, quan reflexiones sobre la teva pràctica educativa, sempre t'enriqueixes i t'obliguen a buscar nous recursos, especialment en el tema de l'avaluació, a interrogar-te sobre com s'avalua.

MM: És el projecte que hem trobat més innovador pedagògicament, didàcticament i com a metodologia. És un projecte d'avantguarda, claríssim.

SRN: Nosaltres pensem que les habilitats de pensament són avui dia, més que mai, fonamentals per crear ments creatives, innovadores, emprenedores. Un pensament ordenat, net, clar, ajuda al que ara cada vegada es demana més. O sigui, creiem que és més actual que mai.

ZVA: El grau d'innovació és bo perquè utilitzes diferents tècniques: els audiovisuals, la música, els contes, tens un ventall molt ampli de recursos... No depèn tant del material sinó de la dinàmica que s'estableix. El material pot ser divers, però en el fons el que importa és la dinàmica, i el fet que es puguin utilitzar diferents materials et dóna aquesta opció.

Hi ha algun tipus de transferència entre el professorat?

CP: Costa més. Amb segons quins sí, però hi ha gent més afí i altres que no ho senten tan seu, com ara els especialistes.

LE: Hi ha hagut també una mica de transferència amb l'atenció a la diversitat; ens hem plantejat canvis metodològics en l'avaluació amb determinats nens perquè veiem que no estaven per estar en educació especial però que suspenien, i aleshores ens ha fet plantejar coses en la manera de fer, a nivell de tota l'escola. Potser no ha estat de manera conscient, però sí que inconscientment hem arribat a aquest punt.

MM: El tutor i qui fa la filosofia es comuniquen, es parlen, comparen les actituds dels nens dins i fora de l'aula de filosofia, que no sempre és la mateixa.

SRN: Des que vam fer el curs d'iniciació tenim material, en concret el de l'avaluació figuroanalògica, elaborat per professors i professores que no estan directament a l'aula. Tots ells estan assabentats de la tasca que es fa a les classes de filosofia.

ZVA: El professorat de nova incorporació bé té dubtes i necessita d'algú que el pugui acompanyar, sobretot en les primeres sessions. Per això hem intentat que a les escoles unitàries hi hagués una persona que ja fa més temps que hi és i que coneix més el projecte per poder acompanyar els tutors de les escoles. El problema que tenim és que si et canvien els mestres, cada any has de fer l'acolliment i cada any has de fer l'acompanyament. Si fóssim una plantilla més fixa o l'acompanyament fos d'una persona en lloc de tres o quatre veuríem més els resultats, però ara com a centre i com a escola hem tingut poc temps (tres cursos), necessitem més temps per poder-ho fer.

La formació que ha rebut el professorat és l'adequada? En què es podria millorar?

CP: Fa molt temps que vam fer el curs, però anem seguint la web. Però fora bo que a l'escola tothom fes formació encara que no l'apliqués a l'aula, perquè la filosofia a l'escola no és només una hora setmanal, és una manera d'actuar, de treballar, de viure.

LE: El que hem estat fent fins ara ha estat adequat. El que passa és que fer filosofia no és fàcil: implica un canvi de mentalitat, de dinàmica, de forma d'entendre les coses i el món. I en aquest sentit necessitem tots plegats una miqueta més d'acompanyament. Perquè a mesura que avances es van plantejant altres qüestions, i és un camp desconegut pel mestre. Nosaltres no hem estat formats a ensenyar d'aquesta manera; llavors, com més endavant vas, més interrogants se't presenten i a vegades tens la sensació que estàs una mica sola. Una mica més d'acompanyament estaria bé. Una cosa que falla de curs en curs és que hi ha gent nova i aquesta gent nova no ha fet la formació. Una condició per anar a l'escola hauria de ser fer el curs d'iniciació perquè si no, s'esgavella tot. Nosaltres no som els formadors; ja amb prou feines podem fer el que fem; l'assessorament s'hauria de fer cada any a l'escola.

MM: Quan es fa la formació sí. La diversitat de gent que tenim i els canvis de cada curs fan que hi hagi gent del claustre que estigui «desinformada». Caldria fer constantment la «posada a punt», posar en comú el que es fa a les aules de filosofia. Fer una valoració en veu alta per a tot el claustre seria una manera d'intercanviar experiències, maneres de fer, etc. Per ser coherents amb el mètode, caldria fer trobades, almenys trimestrals, per posar-se al dia i avaluar la marxa del procés.

SRN: Nosaltres vam fer un curs d'iniciació en què va participar tot el claustre, per tant, vol dir que tothom té els coneixements bàsics sobre el projecte. L'any següent vam fer un assessorament i aquesta activitat va permetre, per una banda, que la gent que aplicava el projecte a l'aula adquirís més coneixements pràctics i metodològics (la formadora observava les/els mestres i en feia la devolució) i més seguretat. I de l'altra, tot el claustre va rebre més fonamentació teòrica. Pel que fa a la millora en la formació, nosaltres tenim previst demanar un altre assessorament, perquè tal com es preveu en el pla de formació de centre, creiem que aquest és un projecte que necessita ser refrescat de tant en tant, és a dir, a mesura que es porta a la pràctica necessites posar-te al dia.

Heu notat alguna millora al vostre centre com a institució educativa?

CP: El projecte educatiu de centre i Filosofia 3/18 van néixer amb l'escola. El curs 1989-90, quan a les escoles encara es cursava l'EGB, havíem d'oferir ètica o religió. Vam pensar que una alternativa a aquest immens espai que s'anomena ètica podria ser la nova visió de filosofia que ens oferia el GrupIREF.

MM: Sí que hi ha millora al centre. Quan surts de l'escola i ho expliques, tothom et felicita, però no només ens ho diuen a nosaltres, és que la gent de fora ho reconeix. I no ho diem perquè sí: l'any passat vam guanyar el IV premi Conviure a Catalunya per un treball de recerca a l'entorn de la immigració per «eradicar les actituds racistes entre els alumnes». El projecte Filosofia 3/18 és la columna vertebral de l'escola. És l'ànima que articula tot el que fem a l'escola. Ajuda a pensar-ho tot, a reflexionar. És com la medul·la que no es veu, però que ho connecta i relaciona tot.

SRN: Sí, sense cap dubte, que hem notat una millora. Com que la nostra escola té també el projecte d'intel·ligències múltiples, hem pogut aprofitar el projecte Filosofia 3/18 per desenvolupar les dues intel·ligències que es troben en l'àmbit emocional. Per una part, hi ha la intel·ligència interpersonal que es manifesta en els diàlegs de reflexió i pensament que es fan entre l'alumnat i, per l'altra, de manera molt especial, la intel·ligència intrapersonal, que neix de la reflexió i el pensament que es fa el mateix alumne.

Creieu que hi ha les condicions necessàries (per exemple, espais físics adequats) per al desenvolupament del projecte?

CP: En aquest moment som uns privilegiats, perquè l'escola, que era d'una línia, ha estat ampliada i s'està convertint en una de dues, però la segona va pujant i, per tant, encara tenim espai, així que tenim l'aula de filosofia. És una classe especial equipada amb el material necessari i a la qual els nens acudeixen. A fora tenim posat el rètol de FILOSOFIA. A part d'aquest aspecte físic, també hem incorporat a l'escola un taller de cinema en què passem les pel·lícules que recomana el GrupIREF a «Cinema per pensar» i les treballem amb les fitxes que es proposen. Així podem estirar un xic més les classes de filosofia i complementar les sessions.

LE: Estem una miqueta malament perquè d'espais buits grans, prou grans i adequats per poder fer aquesta activitat, no en tenim o estan ocupats. Els mestres han sabut suplir aquesta mancança i, encara que la majoria de classes es fan a la mateixa aula, separen les taules, posen una catifa a terra, és a dir, busquen recursos perquè es creï un espai més íntim i una mica diferent de la dinàmica habitual de la classe per poder fer la sessió.

MM: Nosaltres sí. Tenim una aula de filosofia que convida, disposa, ajuda a concentrar-se. Però si no la tinguéssim, també ho faríem.

SRN: Quan vam iniciar l'aplicació del projecte, la classe de filosofia es feia a la mateixa aula de totes les altres assignatures, però, a partir de l'assessorament, vam veure que calia una aula especial i això és el que vam fer, buscar un espai càlid on poder portar a terme una activitat tan especial com la de pensar i parlar.

Heu rebut algun tipus de comentari de les famílies sobre el projecte F3/18?

CP: Les famílies dels petits, que s'acaben d'incorporar al projecte aquest curs, estan entusiasmades i les dels grans, que ja el coneixen, no podrien concebre l'escola sense filosofia. Alguns pares ens diuen: de l'escola només ens explica el que feu a filosofia.

LE: Comentaris explícits, no. El que passa és que nosaltres, quan fem les reunions a principi de curs, expliquem que fem filosofia i fem o intentem fer una minisessió pràctica. Llavors, els pares veuen què és el que es fa a filosofia i els agrada molt. Estan contents. Quan s'acaba aquesta administració en què els expliques com es fa la filosofia pensen: tot això ho fan els nostres fills? Que bé!

MM: Com que ho considerem tant important, fem el dia de filosofia en família. La primera experiència d'aquesta activitat està explicada a la revista *Guix*.[4] Després d'aquella experiència, al llarg de cada curs s'obre l'aula de filosofia a les famílies. Vénen els pares i mares que poden i així tenen un coneixement directe del que els infants fan a l'aula i també veuen els seus fills en acció. Moltes vegades es queden ben parats de les intervencions dels seus propis fills o veïns. Són sessions molt positives.

SRN: Les famílies estan assabentades que el projecte es porta a terme a l'escola i també saben el que això implica, ja que en les reunions de principi de curs sempre expliquem tot el que fem. A partir d'aquí, de vegades hi ha famílies que expliquen com els seus fills porten a casa temàtiques filosòfiques que encara els ballen pel cap, després d'haver-les tingut a l'escola. Això vol dir que hi ha una transferència entre el que es fa a l'aula i el que es diu i es fa a casa.

ZVA: Quan fem una reunió de pares expliquem què és el projecte de filosofia i que és per aprendre a raonar, per aprendre a parlar bé i a treballar hàbits i pensament. Ningú no s'ha queixat mai. Ningú ens ha dit res ni en positiu ni en negatiu.

En el marc del projecte F3/18, hi ha hagut participació de l'alumnat en projectes col·laboratius amb altres centres?

CP: Sí, hem tingut molt bones experiències. Vam fer un intercanvi amb el CEIP Mestre Morera de Nou Barris. Un cinquè o sisè van venir de colònies a Banyoles i vam fer una sessió de filosofia conjunta. Va ser extraordinari: més de 50 nens i nenes amb una entrega i una seriositat increïbles. I cada any vénen els alumnes de l'assignatura de Didàctica de la Filosofia que Carla Carreras imparteix a la UdG i fem una classe plegats. Als nens els encanta i crec que als grans també.

MM: Menys dels que voldríem, però vam tenir una molt bona experiència amb una trobada que vam fer amb l'escola Can Puig de Banyoles. Tenim ganes de reemprendre-ho.

4 Noemí Rocabert Argila, Pilar Armengol Puigros, «Una sessió de filosofia amb famílies», *Guix,* n. 353, març 2009, http://guix.grao.com/revistas/guix/353-filosofia-3-18-reflexio-compartida/una-sessio-de-filosofia-amb-families

SRN: La veritat és que encara no ens hi hem posat, en això, per tant, la resposta és no, però no descartem la possibilitat de portar-ho a terme.

ZVA: No hem tingut temps, encara. Encara estem una mica al principi. És un començament i si la persona responsable que tenim de filosofia aquest any aquí a Castelldans l'any que ve marxa, has de buscar una persona i tornar a començar.

Com es podria millorar l'aplicació del projecte F3/18?

CP: Nosaltres aquí tenim un problema i és que compartim el temps amb religió. Quan hi havia sisena hora, tothom podia fer filosofia. En treure la sisena hora, la tornem a compartir. Tot i que a un dels dos cinquens cap nen fa religió. Però crea un xic de tensió amb el professorat. Es podria millorar si en poguessin fer tots els nens i nenes i, a més, es poguessin fer dues sessions setmanals. És tan ric que amb una hora a la setmana tens la impressió que és poc.

LE: La millora és que cada any hi hagués associat un acompanyament. Si es fes com un eix transversal a totes les assignatures, potser també podria ser una possibilitat, el que passa és que, és clar, llavors tornem al que hem dit abans, que hi hauria d'haver una bona formació per part del professorat. Llavors, es podria aplicar potser en algunes assignatures com coneixement del medi, potser a llengua també, i potser inclús m'atreviria a dir que també a matemàtiques. Aquest projecte està entès com una qüestió de formació per als mestres, però potser s'hauria d'incloure en el currículum de magisteri, és a dir, que els mestres que sortissin de la facultat o de les escoles universitàries sortissin ja amb aquesta formació feta. Perquè nosaltres tenim poca experiència encara, però vosaltres que en teniu més, de més anys d'aplicació, sabeu que evidentment ajuda a desenvolupar competències —cognitives, sobretot. Llavors si ja a la universitat, als mestres, de la mateixa manera que se'ls forma en tantes altres coses i metodologies diverses, també se'ls formés en filosofia, en aquest projecte de filosofia, ja tindríem molta cosa guanyada, almenys quan s'incorporessin a les escoles ja sabrien de què estem parlant... ja podrien començar a aplicar-ho. Per altra banda, el material de cicle inicial i també el d'infantil —el llibre per al mestre— és un llibre que dóna moltíssimes, moltíssimes idees, suggereix moltes activitats però és difícil de programar; potser perquè és absolutament diferent de com estem acostumats nosaltres als llibres de text. És a dir, els llibres de text estan per unitats i t'és més fàcil; amb aquest llibre a vegades no saps cap a on has d'anar i, si no tens molta pràctica, resulta difícil.

MM: Seria bo que hi hagués més formació, que tothom a l'escola estigués format, fes o no la classe de filosofia. També fóra bo poder tenir ajuda externa, encara que fos una vegada al trimestre per fer de contrapunt i que ens pogués ajudar.

SRN: Creiem que aniria bé, en la línia que hem dit més amunt, que la millora vingués de la banda de les TIC. Sabem, pel butlletí, que hi ha un treball de recerca del màster Filosofia 3/18 que va en aquesta línia i ens interessa aprofundir-hi.

ZVA: Sí, que tinguéssim temps i que tinguéssim gent més estable perquè el coordinador de filosofia ho pogués ser d'una temporada llarga, uns quants cursos, i pogués anar fent tota la dinàmica d'ensenyar, d'acompanyar els qui ja ho fan, d'ajudar els qui tenen dubtes... Perquè, és clar, cadascú ho viu des d'una perspectiva diferent. També cal més temps per preparar les sessions; nosaltres hem deixat una hora a la setmana, d'1 a 2,

però no és prou temps; necessitem més temps per parlar, per reflexionar, per coordinar-nos més bé.

4. CONCLUSIONS

Els resultats exposats en el capítol anterior permeten arribar a unes conclusions fonamentades en l'opinió d'experts, de docents que apliquen el projecte Filosofia 3/18 en aules de centres educatius de Catalunya i de membres d'equips directius de centres catalans que apliquen el projecte. Aquestes conclusions són, en síntesi, les que es comenten en els apartats següents.

4.1. Potencial educatiu del projecte Filosofia 3/18

En aquest apartat s'integren les conclusions referents al potencial educatiu del projecte Filosofia 3/18, la motivació per aplicar el projecte, els seus efectes en l'alumnat i també les contribucions generals a l'educació.

Els principals potencials del projecte Filosofia 3/18, exposats per docents i equips directius, es fonamenten en el fet que promou una visió de la filosofia com una construcció conjunta del coneixement i incideix en conceptes com ara la bellesa, la veritat, l'amor, la mort, la frustració, etc., que no sempre s'aborden en altres matèries. Els centres educatius referents també esmenten que es nota una millora en l'alumnat pel que fa a ser més receptius, tenir més respecte —deixar parlar, pensar el que volen dir, no ser tan impetuosos—, fet que millora la convivència, no només a les classes de filosofia, sinó a tota l'escola.

En concret, per part de tots els col·lectius consultats —experts, docents, equips directius i centres educatius referents— es considera que promou el **raonament** com a competència bàsica a partir del rigor, l'argumentació i el diàleg. Més del 90%, tant de docents com d'equips directius, manifesten que el projecte ha tingut com a efecte que els estudiants acabin pensant millor. De fet, la manca de reflexió i raonament entre els estudiants és la principal raó que s'addueix per iniciar el projecte i són molts els docents que reconeixen que el projecte ha fet que l'alumnat argumenti millor (90%), sigui més capaç de trobar raons a les seves opinions (94%) i més autònom intel·lectualment (més del 80%). Un dels centres referents fins i tot opina que el projecte ajuda a reduir el fracàs escolar gràcies al bon nivell de diàleg filosòfic que s'assoleix.

El projecte fa que els alumnes **llegeixin** i **parlin**, i a partir d'aquí reflexionin, es facin més **crítics** i s'avesin a preguntar els perquès. Al mateix temps, fa que els alumnes s'adonin que són els **protagonistes** del seu aprenentatge i de l'aula, i que, per tant, han de **participar-hi**. De fet, les dificultats d'expressió oral són la segona causa que motiva l'aplicació del projecte. Recordem que quasi un 90% dels docents manifesta que el projecte ha fet millorar la comprensió i l'expressió oral de l'alumnat.

Altres concrecions del potencial educatiu del projecte rauen en el desenvolupament de la capacitat de treure conclusions, problematitzar, donar exemples i contraexemples (un 83% dels docents i dels equips directius manifesta estar d'acord amb el fet que el projecte ha fet millorar aquests aspectes en l'alumnat). Tot i que els resultats són prou positius, encara queda, però, un marge de millora per promoure que els estudiants reafirmin o rectifiquin més sovint les seves pròpies opinions i que vegin més els errors i recullin o busquin noves alternatives (el percentatge de docents i d'equips directius que manifesten

estar d'acord amb el fet que el projecte fa millorar aspectes de responsabilitat dels alumnes és del 66%).

De cara a la **convivència**, el projecte promou que un mateix fet es pugui veure des de punts de vista distints, i alhora afavoreix la **gestió de les emocions** i el valor del **respecte**, com a condició del diàleg. Ajuda a desenvolupar la tolerància, a saber escoltar, i la capacitat d'avançar en un diàleg. En aquest sentit, cal recordar que els problemes de convivència són la tercera causa que motiva l'aplicació del projecte. Tot i així, menys d'un 50% dels docents, però, manifesta que el projecte ha contribuït a reduir l'agressivitat a l'escola. Els centres referents il·lustren aquest fet adduint que l'ambient que es crea a filosofia impregna tot el grup i això es nota en la convivència diària; els mestres també aprenen del projecte i això afavoreix la millora de l'alumnat, es nota un abans i un després de l'aplicació del projecte.

A més a més, es reconeix que el projecte millora **l'autoestima** de l'alumnat i la **cohesió** del grup. Els alumnes han d'aportar al grup allò que saben, allò que els preocupa i les seves experiències, i per això han de ser generosos i col·laboratius. En línia amb aquesta idea, quasi un 90% dels docents reconeixen que el projecte promou la construcció de la personalitat de l'alumnat.

Tot això va acompanyat per un interès i una satisfacció del mateix alumnat, comprovat pels centres referents, a l'hora de participar en el projecte. Es nota que l'alumnat s'ho passa molt bé, que espera amb ganes i il·lusió la classe.

La transferència del projecte entre tot el professorat d'un mateix centre es va treballant, però, en opinió dels centres referents, encara hi ha docents que no senten seu el projecte, sobretot per part del professorat nou que cada curs s'incorpora al centre.

4.2. Potencial innovador del projecte

En opinió dels experts, el projecte es fonamenta en la pedagogia activa constructivista i té una metodologia actual i original d'entendre l'activitat filosòfica. Combina l'impuls de la creativitat, la traducció i l'ús de llenguatges diversos (artístic, cinematogràfic, teatral, etc.). Fins i tot, els mateixos productes dels alumnes són innovadors.

Per altra banda, en alguns casos encara són innovadors fets com ara posar l'alumant en rotllana, avaluar formativament i deliberar en grup sobre qüestions ètiques.

Per als centres referents, el projecte motiva la introducció d'innovacions, la cerca de nous recursos, noves tècniques o noves dinàmiques. Consideren que és un projecte actual i d'avantguarda, tot i que, per altra banda, seria desitjable que es convertís en una pràctica habitual i generalitzada.

En definitiva, es considera que el projecte està viu i que contínuament es poden trobar nous recursos que millorin el projecte.

4.3. Aplicabilitat a la realitat educativa catalana

L'objectiu del projecte és prou transversal per ser aplicable a una realitat diferent de la realitat que en va ser l'origen. Alhora, els materials són flexibles i es poden adaptar fàcilment. Una mostra evident de la seva aplicabilitat és que una gran majoria de centres tenen integrat en el seu PEC el projecte Filosofia 3/18.

En el context actual de major pluralitat, multiculturalisme i complexitat de la realitat catalana, el projecte encara té més sentit. Hi ha experiències molt positives a les nostres aules amb alumnat nouvingut, que es troba amb comunitats de recerca que l'acull i l'ajuda a verbalitzar els seus nous vincles. D'acord amb l'opinió d'algun equip directiu, davant d'una societat cada vegada més diversa i multicultural, el projecte va cobrir la necessitat de donar unes bases per preparar futures persones per conviure en societat raonant i pensant per si mateixes però democràticament. En definitiva, es considera que el projecte promou l'educació per la ciutadania. A mode d'exemple, un dels centres referents —que considera el projecte Filosofia 3/18 com la seva columna vertebral, com l'ànima que articula tot allò que fa a l'escola—, va guanyar el IV premi Conviure a Catalunya per un treball relacionat amb l'eradicació de les actituds racistes entre l'alumnat.

A més a més, quasi la totalitat de docents i d'equips directius reconeixen que el projecte té un caràcter globalitzador o transversal i que és aplicable en situacions de vida quotidiana. Els efectes del projecte, en ocasions, es transfereixen a l'àmbit familiar, de manera que es promou la continuïtat educativa entre escola i família. Els centres referents il·lustren aquest fet quan esmenten que les famílies estan «entusiasmades i [...] no podrien concebre l'escola sense filosofia»; en alguns centres es fan activitats de filosofia amb les famílies per tal que coneguin el projecte de primera mà, que són molt ben valorades, i també es fan algunes experiències de projectes col·laboratius de Filosofia 3/18 entre diversos centres educatius, que tenen una valoració molt positiva.

4.4. Característiques del material curricular del projecte

En termes generals, es considera que el material és molt rellevant, pertinent, clar, sistemàtic, eficaç, i que facilita la planificació i l'avaluació.

El projecte és **sistemàtic** tot i que es reconeix que la realitat educativa supera la sistematització absoluta. De tota manera, algun equip directiu esmenta que gràcies al projecte es pot treballar de manera sistemàtica la reflexió i la construcció del pensament.

Pel que fa a la **planificació**, però, resulta que a la pràctica és molt difícil de preveure què succeirà o el temps que comportarà. El professorat ha d'estar molt atent al desenvolupament de les sessions. A més a més, la planificació ha de ser compartida amb l'alumnat.

Utilitzar la **narrativa** per provocar la reflexió està ben considerat, ja que l'exposició a situacions concretes provoca moltes possibilitats de discussió i de diàleg. El projecte no genera disputes d'opinions, sinó aclariments de la realitat. A més a més, el recurs narratiu és considerat essencial com a mitjà per arribar a l'universal a través del concret.

Els **relats** captiven els estudiants, tot i que alguns poden resultar antiquats i, per tant, s'haurien de revisar. Es reconeix que són molt densos i que cal saber-los treballar.

Les **guies** no constitueixen un solucionari, però són molt útils ja que donen pistes, suggeriments i estímuls. Inclouen prou referències temàtiques i conceptes clau. Tot i així, costen de manejar si no es té prou experiència, i algun docent les acaba considerant d'escassa utilitat. Per la seva banda, el **manual** ajuda, entre altres coses, a aprendre a conduir un diàleg.

Pel que fa a **l'avaluació** proposada pel projecte, és la dimensió amb una valoració més baixa per part dels docents. Tot i que quasi un 80% afirma que l'avaluació resulta útil per millorar, menys de dues terceres parts afirmen que resulta fàcil seguir les orientacions del projecte per avaluar les sessions i per avaluar l'alumnat, o que el projecte té com a efecte que l'alumnat s'autoavaluï amb més rigor.

4.5. Desenvolupament docent del professorat

Quasi un 90% del professorat i tots els centres referents afirmen que la formació rebuda sobre el projecte ha estat adequada. També afirmen que la formació acaba sensibilitzant els docents i els motiva per iniciar el projecte als seus centres, fins i tot en diverses àrees, a més a més de la filosofia.

Per al centres referents, la formació és molt important per diversos motius: convé que tot el professorat d'un mateix centre hagi participat en activitats formatives per conèixer les bases del projecte —fer filosofia no és fàcil, ja que implica un canvi de mentalitat, de dinàmica, de formes d'entendre el món—; cada curs hi ha professorat nou que s'incorpora als centres i que necessita aquesta formació; a mesura que es va aplicant el projecte es van presentant nous interrogants al professorat per als quals cal un acompanyament; el professorat format i que aplica el projecte també necessita anar-se posant al dia.

En termes generals, el projecte acaba transformant el professorat, fins i tot en el vessant personal (dóna una major consciència de la creació pròpia de criteris i la millora d'habilitats de pensament).

Quasi un 90% dels docents afirma que el projecte ha fet que incorporin canvis metodològics en les seves pràctiques docents, tot i que aquests canvis només són reconeguts per un 70%, aproximadament, dels equips directius. Aquests mateixos percentatges els trobem quan es pregunta si el projecte ha fet que el professorat reflexioni més sobre la seva pràctica i quan es pregunta si ha fet que el professorat escolti més l'alumnat.

En opinió d'alguns equips directius, el projecte ha fet que el professorat intervingui de manera diferent davant dels conflictes, ja que fa pensar els alumnes i introdueix la negociació.

Els centres referents opinen que a mesura que el professorat va treballant en el projecte, en va quedant satisfet, va veient l'alumnat des d'altres perspectives i el va coneixent millor. La mateixa satisfacció de l'alumnat també comporta una satisfacció del

professorat. A més a més, el treball que es fa a filosofia es va transferint, per part d'alguns docents, a altres assignatures.

4.6. Circumstàncies que limiten els efectes del projecte

Tot i que més d'un 90% dels docents i més d'un 80% dels equips directius afirmen que l'aplicació del projecte ha satisfet les seves expectatives, es reconeix àmpliament —per més d'una tercera part dels docents, més de dues terceres parts dels equips directius i pels centres referents— que un dels motius que ha fet que no s'acomplissin les expectatives és la **inestabilitat de les plantilles**. En aquesta línia, al principi tot el claustre va rebre la formació en alguns centres, però amb els anys hi ha anat arribant nou professorat sense formació i això fa que costi seguir amb el projecte. A més a més, en ocasions alguns docents manifesten que no han pogut rebre la formació necessària. Un dels centres referents opina que part de la formació del projecte Filosofia 3/18 s'hauria de donar ja a la formació inicial del professorat.

Una altra dificultat destacada, tant per docents com per equips directius, és el **nombre excessiu d'alumnat** a les aules.

En alguns casos el projecte ha hagut de deixar d'aplicar-se com a tal per **manca d'un horari més extens** a les aules, tot i que algun centre l'ha pogut integrar en altres matèries (socials, naturals, tutoria i assemblea).

Per altra banda, alguns equips directius esmenten que la participació dels centres en diversos projectes ha fet que finalment se'n prioritzi un sobre l'altre.

5. RECOMANACIONS PER A LA MILLORA DEL PROJECTE

A partir dels resultats obtinguts i de les conclusions exposades en els apartats anteriors, tot seguit es presenten unes recomanacions que es considera que podrien millorar l'aplicació del projecte Filosofia 3/18.

S'ha aplicat un criteri d'equilibri entre excel·lència i factibilitat a l'hora de seleccionar les recomanacions exposades.

5.1. Sobre el disseny i el contingut del projecte

- Millorar la presentació d'alguns materials.

- Fer les guies més útils per tal de facilitar que el professorat faci les programacions.

- Millorar les orientacions del projecte per avaluar les sessions i l'assoliment de les capacitats i competències bàsiques de l'alumnat.

- Incloure en el projecte nous aspectes per tal que alguns conceptes filosòfics no esdevinguin repetitius al llarg de tots els nivells.

- Proposar activitats més diversificades sobre aprendre a conviure.

- Proposar orientacions didàctiques pràctiques per al tractament de la diversitat.

- Incloure millores relacionades amb les Tecnologies de la Informació i Comunicació (TIC).

- Proposar l'aprofitament del potencial del treball sobre les habilitats del raonament i el desenvolupament de l'autonomia intel·lectual per ajudar l'alumnat en la construcció de la metacognició.

5.2. Sobre la formació docent

- Proposar a les universitats que incloguin el coneixement amb més profunditat del projecte Filosofia 3/18 en els estudis de magisteri, de professorat de secundària i de pedagogia.

- En la formació docent sobre el projecte, convé insistir en el fet d'aprendre a plantejar preguntes pertinents que moguin el relat concret de nens que parlen envers una discussió centrada en les inquietuds dels alumnes que llegeixen els relats.

- Insistir en el potencial del projecte per promoure el pensament alternatiu entre els estudiants, fent-los reconèixer els seus propis errors, la possibilitat de rectificar i la cerca d'alternatives.

- Donar eines per a l'avaluació formadora a partir de les bones experiències obtingudes en l'àmbit de l'autoavaluació.

- Oferir més formació, tant de cursos bàsics com de seminaris d'actualització i de sessions d'acompanyament.

- Identificar les bones pràctiques i les innovacions educatives internes, avaluar-les i transferir a la resta d'equips docents del centre les estratègies metodològiques que realment es tradueixin en una millora dels aprenentatges de l'alumnat.

5.3. Respecte a les institucions educatives

• Oferir línies de suport i recursos per poder actualitzar alguns materials del projecte.

• Promoure recerques que aportin coneixement sobre els efectes del projecte, sobretot a l'educació infantil, ja que és un nivell educatiu en què el professorat no evidencia els resultats amb tanta facilitat.

• Identificar, validar, promocionar i transferir les bones pràctiques.

• Afavorir l'adscripció i continuïtat dels docents compromesos en projectes que reculli el PEC.

• Assegurar que el projecte sigui conegut pels diferents serveis i òrgans del Departament d'Ensenyament que avaluen, supervisen i promouen la millora dels centres educatius.

6. BIBLIOGRAFIA

DE PUIG, I. (2011). «Avaluant el projecte a les aules. Curs 2009-2010». *Butlletí Filosofia 3/18,* 87, 2-11.

GRUPIREF (2006). *Què és el projecte Filosofia 3/18?* http://www.grupiref.org [consulta juliol de 2011]

LIPMAN, M. (1995). *Filosofia a l'escola.* Vic, Ed. Eumo.

PINEDA, D. (2006). «Entrevista a Matthew Lipman y a Ann Sharp». *Revista Internacional Magisterio, 21*.

TERRICABRAS, J. M. (1995). «Què vol dir progressar en filosofia?» *Butlletí Filosofia 3/18, 22*, 1-8.

UNESCO (2007). *La Philosophie, une École de la Liberté. Enseignement de la philosophie et apprentissage du philosopher: État des lieux et regards pour l'avenir*. París: UNESCO. Disponible a: http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001536/153601F.pdf (original en francès) i http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001541/154173e.pdf (traducció a l'anglès de la UNESCO) [consulta juliol de 2011]

ANNEXOS

ANNEX 1. GUIÓ D'ENTREVISTA PER ALS EXPERTS

1a. D'acord amb els vostres coneixements previs i el material adjunt, en quin grau coneixeu el currículum de Filosofia 3/18? (marqueu amb una creu)

0	Fins ara no el coneixia en absolut.	
1	Fins ara només n'havia sentit a parlar.	
2	El conec molt superficialment.	
3	El conec amb cert detall, però no completament.	
4	El conec força, tot i que no completament.	
5	El conec amb tot detall i profundament.	

1b. Quin nivell educatiu del currículum de Filosofia 3/18 coneixeu millor?

2. Què remarcaríeu del currículum F3/18 com a projecte educatiu?

a) Pel que fa al seu potencial educatiu

b) Pel que té d'innovador (destaqueu els aspectes que considereu innovadors en relació amb metodologia d'E/A, recursos de suport, productes finals elaborats pels alumnes, avaluació, organització, etc.).

c) Pel que té d'aplicable a la realitat educativa catalana

3. Quant al material curricular, en quin grau considereu que té les característiques següents?

	Gens	Molt poc	Poc	Mig	Bastant	Molt
Rellevància						
Pertinència						
Presentació clara						

	Gens	Molt poc	Poc	Mig	Bastant	Molt
Sistematització eficaç						
Facilita la planificació						
Facilita l'avaluació						

4. Què penseu sobre el fet de provocar la reflexió a través de la narrativa?

5. Quina opinió us mereixen els relats del currículum?

6. Quina opinió us mereixen les guies per al professorat?

7. Considereu que el manual és un instrument útil per al docent per afavorir el diàleg entre l'alumnat?

8. Quines millores escolars (acadèmiques, transversals, de competències, etc.) poden obtenir els estudiants a partir de l'ús dels materials?

9. Quines capacitats i competències de l'àmbit personal i de la convivència es poden desenvolupar a partir de l'ús dels materials?

10. Quina informació creieu que és més rellevant recollir per veure si el programa s'aplica amb èxit?

11. Altres observacions (espai per explicar el que vulgueu del currículum F3/18 que no hagi quedat reflectit en les preguntes anteriors).

ANNEX 2. QÜESTIONARI PER ALS DOCENTS

QÜESTIONARI DOCENT: PROJECTE F3/18

El Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, conjuntament amb l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, i amb la col•laboració del Grup IREF, estan duent a terme un estudi avaluatiu del currículum de Filosofia 3/18.

Tota la informació obtinguda serà tractada amb absoluta confidencialitat.

Nom del centre

El projecte F3/18 està integrat en el projecte educatiu de centre?

- SI
- NO

Nombre d'anys que heu estat implementant personalment el projecte F3/18

(encara que siguin anys discontinus)

1

Especifiqueu en quins grups:

QÜESTIONARI

A continuació trobareu un seguit d'afirmacions sobre aquest projecte. Marqueu l'opció que més s'ajusti a la vostra opinió d'acord amb l'experiència que teniu com a docent. Deixeu en blanc aquelles preguntes sobre les que no tingueu informació o no pugueu respondre.

1. Els motius per fer el projecte F3/18 al centre van ser:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) la manca d'atenció a les aules	○	○	○	○	○
b) la manca de reflexió/raonament	○	○	○	○	○
c) dificultats d'expressió oral	○	○	○	○	○
d) problemes de convivència	○	○	○	○	○
e) falta de respecte (entre l'alumnat i/o professorat)	○	○	○	○	○

f) Altres motius (especifiqueu)

2. La pràctica del projecte F3/18

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
...ha respost a les expectatives inicials?	○	○	○	○	○

En cas negatiu, per què?

3.1. En general, el projecte F3/18 ha fet que l'alumnat:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord

3.1. En general, el projecte F3/18 ha fet que l'alumnat:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) pensi millor	○	○	○	○	○
b) millori respecte a la comprensió i l'expressió oral	○	○	○	○	○
c) sigui més autònom intel•lectualment	○	○	○	○	○
d) tingui més consciència democràtica	○	○	○	○	○
e) sigui més responsable	○	○	○	○	○
f) millori respecte a les destreses de convivència	○	○	○	○	○
g) sigui menys agressiu a l'escola/institut	○	○	○	○	○

h) Altres efectes (especifiqueu)

3.2. En concret, el projecte F3/18 ha fet que l'alumnat:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord

3.2. En concret, el projecte F3/18 ha fet que l'alumnat:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) sigui més capaç de trobar raons a les seves opinions	○	○	○	○	○
b) sigui més flexible en les seves opinions	○	○	○	○	○
c) participi de manera més constructiva, creativa i curosa	○	○	○	○	○
d) mostri més respecte per les idees dels altres	○	○	○	○	○
e) tingui més cura en l'ús de la llengua	○	○	○	○	○
f) faci un ús de vocabulari més matisat	○	○	○	○	○
g) analitzi més el significat dels conceptes	○	○	○	○	○
h)argumenti millor	○	○	○	○	○
i) apliqui criteris més sovint	○	○	○	○	○
j) doni més exemples i contraexemples	○	○	○	○	○
k) s'escolti i parli més entre si	○	○	○	○	○
l) sigui més capaç d'avançar en un diàleg	○	○	○	○	○
m) vegi més els errors i reculi o busqui noves alternatives	○	○	○	○	○
n) entrellaci més les intervencions construint coneixement a partir de les aportacions anteriors	○	○	○	○	○
o) reafirmi o rectifiqui més sovint les pròpies opinions	○	○	○	○	○
p) respecti els companys més que abans	○	○	○	○	○

q) dialogui i investigui d'una forma més col•laborativa i cooperativa	○	○	○	○	○
r) sigui més tolerant amb les opinions dels altres	○	○	○	○	○
s) s'ajudi/cooperi mútuament més sovint	○	○	○	○	○
t) pensi més les seves intervencions abans de demanar la paraula	○	○	○	○	○
u) sigui més observador	○	○	○	○	○
v) participi activament millor	○	○	○	○	○
w) tingui millor autoestima	○	○	○	○	○

3.3. El projecte F3/18 ha contribuït a

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) l'educació de la ciutadania i la democràcia	○	○	○	○	○
b) la construcció de la personalitat de l'alumnat	○	○	○	○	○
c) tenir present la diversitat (en els continguts, en les estratègies)	○	○	○	○	○
d) educar sentimentalment l'alumnat	○	○	○	○	○
e) fer l'alumnat més raonable	○	○	○	○	○

f) Altres contribucions (especifiqueu)

3.4. Pel que fa a l'avaluació,

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) us resulta fàcil seguir les orientacions del projecte F3/18 per a avaluar l'alumnat	○	○	○	○	○
b) us resulta fàcil seguir les orientacions del projecte F3/18 per a avaluar les sessions	○	○	○	○	○
c) apliqueu l'avaluació figuroanalògica	○	○	○	○	○
d) l'alumnat s'autoavalua amb més rigor	○	○	○	○	○
e) l'avaluació resulta útil per millorar	○	○	○	○	○

4. El projecte F3/18 ha fet que jo mateix/a, com a docent:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) escolti més l'alumnat	○	○	○	○	○
b) reflexioni més sobre la meva pràctica docent	○	○	○	○	○
c) incorpori canvis metodològics	○	○	○	○	○

d) Altres efectes (especifiqueu)

5. L'èxit en l'aplicació del projecte F3/18 ha estat condicionat per:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) manca d'un espai curricular específic	○	○	○	○	○
b) manca d'espais físics adequats	○	○	○	○	○
c) problemes d'horaris	○	○	○	○	○
d) inestabilitat dels claustres docents	○	○	○	○	○
e) nombre excessiu d'alumnat	○	○	○	○	○

f) Altres dificultats (especifiqueu)

6. La formació que heu rebut com a docent sobre el projecte F3/18...

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
... ha estat adequada	○	○	○	○	○

En cas negatiu especifiqueu el motiu:

7. L'aplicació del projecte F3/18 a l'aula...

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
... té un caire globalitzador/transversal	○	○	○	○	○

8. El projecte F3/18 és...

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
... aplicable en situacions de vida quotidiana	○	○	○	○	○

9. Observacions/comentaris

Submit

ANNEX 3. QÜESTIONARI PER ALS EQUIPS DIRECTIUS

QÜESTIONARI EQUIP DIRECTIU: PROJECTE F3/18

El Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, conjuntament amb l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, i amb la col•laboració del Grup IREF, estan duent a terme un estudi avaluatiu del currículum de Filosofia 3/18.

Tota la informació obtinguda serà tractada amb absoluta confidencialitat.

Nom del centre

El projecte F3/18 està integrat en el projecte educatiu de centre?

- SI
- NO

Nombre d'anys que s'ha estat implementant el projecte F3/18 en el centre

(encara que siguin anys discontinus)

1

QÜESTIONARI

A continuació trobareu un seguit d'afirmacions sobre aquest projecte. Marqueu l'opció que més s'ajusti a la vostra opinió d'acord amb l'experiència que teniu com a membre de l'equip directiu. Deixeu en blanc aquelles preguntes sobre les que no tingueu informació o no pugueu respondre.

1. Els motius per fer el projecte F3/18 al centre van ser:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) la manca d'atenció a les aules	○	○	○	○	○
b) la manca de reflexió/raonament	○	○	○	○	○
c) dificultats d'expressió oral	○	○	○	○	○
d) problemes de convivència	○	○	○	○	○
e) falta de respecte (entre l'alumnat i/o professorat)	○	○	○	○	○

f) Altres motius (especifiqueu)

2. La pràctica del projecte F3/18

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
...ha respost a les expectatives inicials?	○	○	○	○	○

En cas negatiu, per què?

3. En general, el projecte F3/18 ha fet que l'alumnat:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) pensi millor	○	○	○	○	○
b) millori respecte a la comprensió i l'expressió oral	○	○	○	○	○
c) sigui més autònom intel•lectualment	○	○	○	○	○
d) tingui més consciència democràtica	○	○	○	○	○
e) sigui més responsable	○	○	○	○	○
f) millori respecte a les destreses de convivència	○	○	○	○	○
g) sigui menys agressiu a l'escola/institut	○	○	○	○	○

h) Altres efectes (especifiqueu)

4. En concret, el projecte F3/18 ha fet que el professorat

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) escolti més l'alumnat	○	○	○	○	○
b) reflexioni més sobre la seva pràctica docent	○	○	○	○	○
c) incorpori canvis metodològics	○	○	○	○	○

d) Altres efectes (especifiqueu)

5. L'èxit en l'aplicació del projecte F3/18 ha estat condicionat per:

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
a) manca d'un espai curricular específic	○	○	○	○	○
b) manca d'espais físics adequats	○	○	○	○	○
c) problemes d'horaris	○	○	○	○	○
d) inestabilitat dels claustres docents	○	○	○	○	○
e) nombre excessiu d'alumnat	○	○	○	○	○

f) Altres dificultats (especifiqueu)

6. La formació rebuda pel professorat sobre el projecte F3/18...

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
... ha estat adequada	○	○	○	○	○

En cas negatiu especifiqueu el motiu:

7. L'aplicació del projecte F3/18 a l'aula...

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
... té un caire globalitzador/transversal	○	○	○	○	○

8. El projecte F3/18 és...

	Totalment d'acord	D'acord	Ni d'acord ni en desacord	En desacord	Totalment en desacord
... aplicable en situacions de vida quotidiana	○	○	○	○	○

9. Observacions/comentaris

Submit

ANNEX 4. CARTA D'INVITACIÓ A PARTICIPAR

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament
Consell Superior d'Avaluació
del Sistema Educatiu

Benvolgut/uda,

El Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, en col·laboració amb l'ICE de la Universitat de Barcelona i el GrupIREF, desenvolupa una avaluació del projecte Filosofia 3/18 per tal de poder valorar-ne el grau d'incidència en l'activitat docent i en els aprenentatge dels alumnes i, a la vegada, per poder suggerir línies de futur.

L'estudi es planteja en tres fases: la primera, de valoració per part d'un grup d'experts; la segona etapa correspon a la realització d'una enquesta al professorat implicat i, finalment, la tercera fase comporta una anàlisi exhaustiva a un grup reduït de centres docents que apliquin el projecte Filosofia 3/18.

Tenint en compte la vostra participació en el projecte, us demanem que respongueu el qüestionari adjunt per, així, poder dur a terme la segona fase de l'estudi. El temps previst de resposta no excedeix els 10 minuts.

Un cop finalitzada l'avaluació, us donarem a conèixer les principals conclusions de l'estudi.

Agraïm d'antuvi la vostra col·laboració.

Ben cordialment,

El president del Consell Superior d'Avaluació

Joan Mateo Andrés

Barcelona, 11 d'octubre de 2011

ANNEX 5. GUIÓ D'ENTREVISTA PER ALS CENTRES EDUCATIUS REFERENTS

1. En quins nivells educatius i amb quina dedicació horària setmanal treballeu el projecte F3/18?

2. Heu notat alguna influència de la pràctica de la filosofia a l'escola?

a) Heu notat alguna millora en l'alumnat?

I. Pel que fa a competències desenvolupades
II. Pel que fa a capacitats d'argumentació
III. Pel que fa al respecte
IV. Pel que fa a la participació
V. Pel que fa a millores transversals
VI. En l'àmbit acadèmic i en l'àmbit personal i de convivència
VII. Creieu que s'ho passen bé, que hi tenen interès, que n'estan satisfets?

b) Heu notat alguna millora en el professorat?

I. Creieu que el professorat n'està satisfet?
II. Valoreu el grau d'innovació en matèria pedagògica i els recursos i els mètodes didàctics emprats.
III. Hi ha algun tipus de transferència entre el professorat?
IV. La formació que ha rebut el professorat és l'adequada? En què es podria millorar? (El pla de formació de centre preveu la formació per al desenvolupament del projecte?)

c) Heu notat alguna millora en el vostre centre com a institució educativa?

I. En quina mesura el projecte de Filosofia 3/18 enriqueix el projecte educatiu de centre? Com reforça la missió, els valors i la visió de centre?
II. Creieu que hi ha les condicions necessàries (per exemple, espais físics adequats) per al desenvolupament del projecte?

3. Heu rebut algun tipus de comentari de les famílies sobre el projecte F3/18? Quin?

4. En el marc del projecte F3/18, hi ha hagut participació de l'alumnat en projectes col·laboratius amb altres centres?

5. Com es podria millorar l'aplicació del projecte F3/18?

6. Altres observacions (espai per explicar el que vulgueu del currículum F3/18 que no hagi quedat reflectit en les preguntes anteriors).